

UNIVERSITATEA „TRANSILVANIA” DIN BRAȘOV
FACULTATEA DE LITERE

PROF. UNIV. DR. OVIDIU MOCEANU

LITERATURA ROMÂNĂ PREMODERNĂ

(1780-1830)

BRAȘOV

2015

CUPRINS

I. LITERATURA ROMÂNĂ PREMODERNĂ - caracterizare generală

1. Contextul istoric, literar și cultural p. 7
2. Preromantismul p. 12

II. ȘCOALA ARDELEANĂ

1. Un fenomen complex al culturii și literaturii române premoderne p. 15
2. Corifeii Școlii Ardelene
 - a. Samuil Micu p. 19
 - b. Gheorghe Șincai p. 22
 - c. Petru Maior p. 26
 - d. Ion Budai-Deleanu p. 31
3. O capodoperă: **Țiganiada** lui Ion Budai-Deleanu
 - a. Crez literar și strategie narativă p. 34
 - b. **Țiganiada** - epopee „eroi-comico-satirică” p. 38
 - c. *Trei viteji* p. 45

III. POEZIA ROMÂNEASCĂ PREMODERNĂ

1. Poeții Văcărești p. 48
 - Ienăchiță Văcărescu p. 48
 - Alecu Văcărescu p. 55
 - Nicolae Văcărescu p. 59
2. Vasile Cârlova p. 61
3. Costache Conachi p. 67

IV. BIBLIOGRAFIE p. 73

I. LITERATURA ROMÂNĂ PREMODERNĂ - caracterizare generală

1. Contextul istoric, literar și cultural

Literatura română premodernă este literatura perioadei 1780-1830, un fenomen complex care prezintă aspectul unei perioade de tranziție dinspre literatura veche spre literatura modernă a perioadei pașoptiste și postpașoptiste. S-a ales anul 1780 pentru delimitare, întrucât în acest an se publică lucrarea semnată de Samuil Micu și Gheorghe Șincai *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, o gramatică a limbii române, moment al afirmării Școlii Ardelene. Pe de altă parte, anul 1830 este anul publicării poemelor lui Vasile Cârlova și a volumului tradus de Ion Heliade Rădulescu *Meditații poetice dintr-ale lui Lamartine*, semn al orientării spre sensibilitatea romantică.

S-a pus problema dacă a existat un **clasicism** românesc¹, ale cărui manifestări se înregistrează, uneori sporadic, în această perioadă. Unele specii cultivate de clasicism se regăsesc și în literatura românească a acestei perioade sau chiar mai târziu: idila, oda, epigrama, rondelul, satira, epistola, epopeea, fabula, tragedia, comedia, „fiziologia” (caracterul). Clasicismul secolului al XVIII-lea este, și în plan european, un clasicism întârziat, decadent, un neoclasicism, nu mai are integritatea doctrinei lui Boileau, ci derivă, mai degrabă, din doctrina lui Ovidiu, Saffo, Anacreon, la care se adaugă unele elemente din iluminism sau chiar romantism. E un clasicism epigonic. În Grecia acestei perioade apare o poezie clasicistă epigonică (Athanasie Christopoulos, De Rigas ș. a.) influențată de Anacreon. Caracteristicile acestei poezii neoclasiciste sunt temele erotice și bahice, poetizarea unor abstracțiuni (adevărul, simpatia, imaginația etc.). Acești poeți cultivă pastorală, idila, poezia ocazională, cântoneta, epigrama etc. Poezia lor e galantă, artificială, cu figurație mitologică și alegorică, cu epitete de valoare generală etc.

În perioada premodernă se manifestă **iluminismul**, specific secolului al XVIII-lea. Ideile iluministe au avut ca efect o serie de reforme sociale și politice care

¹ D. Păcurariu, *Clasicismul românesc*, Buc., Minerva, 1971, p. 13. Hurm.

au pregătit desprinderea de epoca feudală și căutarea unor forme moderne de organizare politică, socială și culturală. De aceea, ca mișcare ideologică și filozofică, a avut importante consecințe culturale, sociale și politice, cu ecouri în activitatea reprezentanților Școlii Ardelene, dar și a altor personalități ale perioadei: Dinicu Golescu (autor al unui jurnal de călătorie - *Însemnare a călătoriei mele Constantin Radovici din Golești*, publicată în 1826), Iordache Golescu (de numele căruia se leagă începuturile teatrului românesc), Ionică Tăutu (autorul primelor pamflete din literatura noastră), Gheorghe Lazăr (ctitorul școlii superioare românești în limba națională), Eufrosin Poteca ș. a.

Iluminismul manifestă un cult al rațiunii, științei și umanismului, manifestat în întreaga Europă a secolului al XVIII-lea. Denumirea lui în diferite limbi este expresivă în acest sens: *les lumières* (fr.), *Aufklärung* (germană), *illuminismo* (it.), *iluminism* sau *luminism*.

Prin iluminism este atacat absolutismul în viața politică, dogmatismul în știință și religie, propunând o perspectivă critică, în ciuda iluziei de a găsi o perspectivă care să facă posibilă legătura dintre toate cunoștințele despre lume și societate în vederea unei construcții sintetice. Pe plan cultural, iluminismul este o reacție la adresa barocului. În multe țări europene, secolul al XVIII-lea a fost numit **secolul luminilor**, pentru a se defini specificul unei epoci în care s-a pus accentul pe dezvoltare și răspândirea cunoștințelor culturale, pe ideea „luminării maselor”, a ridicării poporului prin cultură. Strict cronologic, el se întinde de la revoluția engleză din 1688 până la sângeroasa revoluție franceză din 1789, care au consacrat cucerirea puterii politice de către burghezia în ascensiune. Secolul luminilor este, ca urmare, revoluționar, dar în egală măsură, umanitarist și progresist. Englez prin originea ideilor pe care se bazează, apare ca un secol francez, prin amploarea pe care aceste idei o au în spațiul francez.

Ideologia iluministă a fost studiată de Paul Hazard în studiul *Criza conștiinței europene (1680-1715)*. O serie de scrieri filozofice au pregătit mișcarea iluministă: Pierre Bayle cu *Dicționar istoric și critic*, John Locke (*Încercare asupra intelectului uman*), Benedictus (Baruch, nume latinizat) de Spinoza (*Tratatus teologico-politicus*, *Ethica*), Samuel Pufendorf (*De iure naturae et gentium*) ș. a. Principiile fundamentale au fost configurate de Voltaire, Jean Jacques Rousseau, Montesquieu (autorul eseului *Spiritul legilor*), Abatele Mably, Diderot, D’Alambert, Marmontel,

grupați în jurul *Enciclopediei franceze*, lucrare amplă, o adevărată sinteză a gândirii iluministe.

La noi, un studiu foarte important al acestei mișcări a realizat D. Popovici cu *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, 1945), unde expune caracteristicile iluminismului, afirmate îndeosebi în *Enciclopedia franceză*:

- încrederea nelimitată în rațiune
- dreptul natural
- cultură pentru toți
- ridicarea prin cultură
- renunțarea la privilegiile feudale
- egalitatea în drepturi, indiferent de rasă
- primatul experienței/ experimentului
- respingerea monarhiei de drept divin
- problema formelor de guvernământ
- lupta împotriva misticismului și a superstițiilor
- respingerea fanatismului

Iluminismul a creat, pe fondul propagării acestor idei, și câteva iluzii, himere, fetișuri, destul de răspândite și cu ecouri prelungite în literatură:

- ideea că omul în stare primitivă a fost și este mai fericit decât urmașii săi, care s-au înrăit sub influența civilizației
- puterea literaturii de a rezolva toate problemele societății
- figura monarhului luminat, a despotului filozof, conducător ideal
- absolutismul luminat, reformist, iozefinismul (cum voiau să fie: Friedrich al II-lea, Maria Tereza, Iosif al II-lea). Iosif al II-lea (de la numele căruia derivă termenul *iozefinism*) dă edictul de toleranță religioasă (1781), desființează iobăgia (1783), anulează constituțiile feudale din Transilvania (1784), dar toate aveau ca scop principal menținerea privilegiilor și evitarea unei confruntări cu revendicările care vor duce, totuși, în cele din urmă, la răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan, la acțiunile românilor pentru dobândirea de drepturi egale cu celelalte națiuni (*Supplex Libellus Valachorum*, 1791, carta revendicărilor românilor din Ardeal).

Reprezentanții Școlii Ardelene au fost induși în eroare o vreme de politica reformistă. Revendicările naționale și sociale nu se vor stinge, susținute cu argumente iluministe de circulație europeană, mai ales de proveniență franceză.

În perioada premodernă se vor manifesta diferite tendințe și curente literare. Lângă aspecte ale iluminismului în opera unor autori din provinciile românești se găsesc prelungiri ale clasicismului. Neoclasicismul sau „clasicismul întârziat”, cum a mai fost numit, a ajuns la noi prin filieră neogreacă. La începutul poeziei noastre moderne, poezia lui Anacreon² i-a influențat pe Văcărești, Costache Conachi ș. a.

Spiritul epocii luminilor s-a manifestat mai ales în Transilvania, prin reprezentanții Școlii Ardelene. În Principate, idei iluministe se regăsesc la Ienăchiță Văcărescu, Iordache și Dinicu Golescu, Costache Conachi ș. a. Ienăchiță Văcărescu scrie o gramatică a limbii române, *Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și orânduielilor gramaticii românești*, unde expune și noțiuni de poetică, unele ilustrate cu versuri proprii. Scrie și o istorie a Imperiului Otoman, departe însă de amploarea și temeinicia istoriei similare a lui D. Cantemir.

Încercarea de înființare a unor teatre se încadrează în aceeași preocupare de răspândire a ideilor iluministe în Principate. După alcătuirile dramatice pentru teatrul de păpuși, în Moldova, la 1816, are loc reprezentație cu piesa *Mirtil și Hloe*, o prelucrare de Gh. Asachi, iar în Muntenia, sub îndrumarea lui Gh. Lazăr, elevii săi pun în scenă o serie de piese de teatru în 1818 și 1819. Înainte de periodicele scoase de I. H. Rădulescu și Gh. Asachi în 1829 („Curierul românesc” și, respectiv, „Albina românească”), se înregistrează primele încercări de a publica periodice, o serie de proiecte care, din păcate, n-au fost finalizate („Vestiri filosoficești”, 1795, și „Gazeta românească”, 1817, a lui Zaharia Carcalechi).

Curierul românesc

² Anacreon - poet grec (n. în sec. VI î. Hr.), autor al unor cântece de dragoste, imnuri religioase.

Curierul Românesc a apărut la București la 8/20 aprilie 1829, sub conducerea lui Ion Heliade Rădulescu. Este prima gazetă românească cu periodicitate constantă și cu apariție îndelungată, gazetă care pune bazele presei românești. Cu unele întreruperi, ziarul a apărut până la data de 12 decembrie 1859, fiind difuzat în special prin librarul Iosif Romanov .

Revista a apărut cu sprijinul lui Dinicu Golescu, care a obținut aprobarea apariției gazetei. Inițial, gazeta trebuia să poarte numele de *Curierul Bucureștilor*. În cuprinsul ziarului se publicau texte administrative, scrieri politice și militare, articole și note de îndrumare, cuprinzând noțiuni elementare de istorie, geografie, comerț, economie, industrie etc.

Albina Românească a fost o gazetă politico-literară care a apărut bisăptămânal la Iași între 1 iunie 1829 - 3 ianuarie 1835 și 3 ianuarie 1837 - 2 ianuarie 1850. Proprietar și redactor: Gh. Asachi. A publicat și suplimentul literar *Alăuta Românească*. După *Courier de Moldavie*, tipărit la Iași în limba franceză, *Albina Românească* este primul ziar în limba română din Moldova, care, alături de *Curierul Românesc* redactat de I. Heliade Rădulescu, la București, și de *Gazeta de Transilvania* a lui G. Barițiu de la Brașov pune bazele presei periodice românești.

Curierul românesc și *Albina Românească* sunt la început gazete aproape oficiale, pentru că publică mai ales știri politice din țară și din afară, dar mai târziu încep să publice și informații literare, articole istorice, nuvele, poezii, astfel că ajung să strângă în jurul lor toată mișcarea literară din țară.

Înființarea școlilor în limba națională reprezintă una dintre cele mai importante inițiative ale iluminiștilor. La Iași funcționa deja Academia Domnească, înființată în 1714. Aici, din 1814, va predă un curs de matematică în limba română Gh. Asachi, după ce l-a predat în limba franceză în primul an. În 1820, Gh. Asachi va reorganiza Seminarul de la Socola, înființat de Veniamin Costachi în 1803. În Țara Românească se folosea în școlile existente limba greacă, uneori latina, franceza și italiana. Limba română a fost introdusă, cu sprijinul domnitorului Gheorghe Caragea, de Gh. Lazăr în Seminarul Sf. Sava, înființat în 1818. Aici a avut colaboratori de încredere, dascăli inimoși ca Ion Heliade Rădulescu, Petrache Poenaru³, Eufrosin Poteca ș. a.

2. Preromantismul

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, se manifestă o orientare literară fără un program bine conturat, dar care, prin diferite opere și reprezentanți, teme și motive literare, a creat o perioadă distinctă, premergătoare romantismului. Este o literatură de tranziție, cunoscută sub numele de preromantism, care, deși pe planul teoriei estetice nu aduce lucruri senzaționale, rămânând sub influența clasicismului, anunță câteva din temele și mijloacele

³ Petrache Poenaru (10 ian. 1799-2 oct. 1875) a fost pedagog, inginer, matematician român, inventator al tocului rezervor, brevetat în 25 mai 1827 la Paris (*Condeiful portăreț fără sfârșit, alimentându-se însuși cu cerneală*).

expresive specifice unui nou curent. Preromanticii englezi Edward Young (*Noaptea*), Thomas Gray (*Elegie asupra unui cimitir de țară*), James Thomson (*Anotimpurile*), J. Macpherson (*Poemele ossianice*) și Thomas Percy impun în literatură motivul nopții, al ruinelor și al cimitirelor, poezia satului și a naturii, comuniunea dintre suflet și natură.

În literatura germană, preromantismul este reprezentat de mișcarea *Sturm und Drang* (*Furtună și avânt* - titlul unei drame a lui Klinger) în care se înscriau o serie de scriitori ca: poeții Chr. Fridrich Daniel Schubart, Gottfried August von Bürger, Matthias Claudius, apoi Goethe (*Suferințele tânărului Werther*) și Schiller prin operele lor din tinerețe, iar în teatru Jakob Michael Reinhold Lenz și Friedrich Maximilian Klinger. Teoreticianul acestei mișcări artistice germane a fost Johann Gottfried von Herder, care va descoperi și promova valoarea poeziei populare, considerată „arhivă a popoarelor” (*Glasurile popoarelor în cântece*, 1779), idee preluată de romantici.

În Franța, primul și cel mai reputat teoretician al literaturii ce se înfiripa este Doamna de Staël. În eseu *Despre literatură considerată în raporturile ei cu instituțiile sociale* (1800), aduce o contribuție însemnată la concretizarea unei noi doctrine, expune programul unei noi școli literare, moderne, capabile să exprime prezentul și „sufletul modern”, pe care îl caracterizează a fi sensibil, pasional, melancolic, neliniștit, nesatisfăcut de ceea ce există și înclinat spre introspecție. Preluând de la filosofii secolului al XVIII-lea ideea influenței climatului asupra literaturii, ea aduce în discuție o distincție celebră. Literatura sudică (greco-latină, spaniolă, italiană, franceză) este influențată de o climă însorită, veselă și, în consecință, se caracterizează prin simplitate, armonie, echilibru și voluptate, modelul oferit fiind Homer. În contrast cu aceasta, literatura nordică (germană, engleză, scandinavă) este influențată de o climă sumbră, care predispune la melancolie, visare, introspecție și filozofie, modelul oferit fiind Ossian. Doamna de Staël recomandă cel de-al doilea tip de literatură considerând că acesta corespunde aspirațiilor omului modern. Compatriotul său, François René de Chateaubriand va exemplifica acest spirit modern în povestirea *Atala*, unde peisajul savanei americane servește drept cadru grandios al iubirii dintre doi sălbatici, și în opera de analiză psihologică scrisă la persoana întâi *René*, ilustrare a tezei sale din *Geniul creștinismului* care elogia frumusețea poetică și morală a religiei creștine. Personajul reprezintă prima întruchipare a ceea ce avea să fie mai târziu denumit ca *mal de siècle*, o stare neclară,

confuza a sentimentelor, un amestec de plictis, melancolie și insatisfacție, expresie a stării de inadaptabilitate a eului față de lume. Concluzia autorului este că numai religia poate domoli acest „talaz de pasiuni” și poate aduce sufletul pe calea cea dreaptă. Benjamin Constant aplica noul model literar în romanele sale *Adolphe*, *Cécile* sau în *Jurnale intime*, despre care criticul A. M. Albérès afirma că anunță romanele impudorii psihologice ale secolului al XX-lea prin faptul că oferă analize psihologice subtile împletite cu elemente autobiografice. De asemenea, eseul *Câteva reflecții asupra tragediei Wallenstein și asupra teatrului german*, trasează principiile estetice ale viitorului teatru romantic în contradicție cu doctrina clasică. El propune autorilor să scrie tragedii istorice inspirate din istoria națională, să încalce legea celor trei unități pentru a da frâu liber imaginației și să creeze caractere complexe, implicate în evenimentele dramatice care să reliefeze culoarea locală, epoca și moravurile societății.

O serie dintre aceste idei vor face parte din arsenalul romantic de afirmare a unei noi sensibilități. Preromantismul nu va merge atât de departe încât să caute remedii pentru stările de plictis, melancolie, descurajare, tocmai de aceea va fi numit de unii istorici literari sentimentalism. În spațiul românesc, cele mai întâlnite teme, motive preromantice sunt: tema ruinelor, fortuna labilis, tema nopții, tema morții și a mormintelor, tema erotică⁴.

⁴ V. Mircea Angheliescu, *Preromantismul românesc*, Buc., Ed. Minerva, 1971.

II. ȘCOALA ARDELEANĂ

1. Un fenomen complex al culturii și literaturii române premoderne

Școala Ardeleană este un fenomen complex cu caracter social, politic și cultural din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului următor.

N. Iorga considera perioada în care a activat cea mai bogată perioadă de istorie culturală din secolul al XVIII-lea.⁵ S-a pus problema genezei, a factorilor care au generat mișcarea Școlii Ardelene. Unii au atribuit-o unirii românilor ardeleni cu Biserica Romei (Augustin Bunea), alții influenței ideilor iluministe (D. Popovici) sau afirmării burgheziei românești în viața publică (N. David). Niciuna din aceste teze nu explică deplin ceea ce a fost Școala Ardeleană, a cărei activitate s-a desfășurat pe diferite planuri: politic, religios, social, cultural, filozofic, literar etc.

Programul politic al Școlii Ardelene este prezentat în memoriul din 1791 intitulat ***Supplex libellus valachorum Transilvaniae***, trimis împăratului Leopold II, în care se cerea recunoașterea romanilor din Transilvania ca națiune egală în drepturi

⁵ N. Iorga, *Istoria literaturii române din veacul al XVIII-lea*, vol. III.

cu celelalte. Prin ***Unio trium nationum*** (1437), un pact între maghiari, sași și secui, românii erau excluși de la orice formă de manifestare politică ori socială, total lipsiți de drepturi, fiind considerați o națiune "tolerată", statut menținut până la desființarea iobăgiei și a sistemului politic medieval în timpul împăratului Iosif al II-lea. Considerați venetici, românii erau lipsiți de **natio**. Reprezentanții Școlii Ardelene își vor canaliza eforturile către scrierea de opere istorice și filologice, care să demonstreze că românii sunt de origine latină, urmași ai unui popor nobil, prin urmare trebuie să li se acorde drepturi politice. Religia ortodoxă nu era recunoscută, adică nu se afla între religiile **recepte**, care erau: catolică, luterană, calvină, unitariană. S-a dus o foarte insistentă propagandă habsburgică pentru trecerea românilor la catolicism, cu scopul de a câștiga preponderența în imperiu. Ca urmare a unor promisiuni făcute românilor, o parte dintre ortodocși au acceptat unirea cu Biserica Romei (1700) apărând în Transilvania Biserica Greco-Catolică. În 1699 și 1701, împăratul Leopold I a emis două diplome în care erau fixate drepturile și obligațiile românilor trecuți la unire. A doua diplomă (***Seconda Leopoldina***) prevedea ștergerea obligațiilor iobăgești ale preoților greco-catolici, egalitatea în drepturi cu clerul catolic, înființarea unor școli la Alba Iulia, Hațeg, Făgăraș, Blaj, egalitatea cu celelalte naționalități. În mare parte drepturile românilor nu au fost respectate, ceea ce a dus la mari nemulțumiri. Un efect benefic l-a avut înființarea unor școli în limba română, între care au devenit renumite școlile de la Blaj deschise de Petru Pavel Aaron în 1754. S-au înregistrat mișcări împotriva uniației: Mișcarea condusă de călugării Visarion Serai și Sofronie.

Un precursor al Școlii Ardelene a fost episcopul **Ioan Inocențiu Micu-Klein** (1692-17680), primul cărturar român care luptă pentru ridicarea poporului român din starea de tolerat, aducând argumente convingătoare despre vechimea, romanitatea, continuitatea românilor în Ardeal.

Școala Ardeleană este, în primul rând, o *mișcare de eliberare națională și socială*, care a găsit în patrimoniul de gândire al iluminismului european principii, argumente, idei ce slujeau năzuințele poporului român în acel moment istoric. Din punct de vedere **cultural**, Școala Ardeleană a avut un rol important în stimularea studiului istoriei și limbii române, a dezvoltării științelor naturii și învățământului. În această privință, au fost câțiva precursori, între care cel mai important este brașoveanul Dimitrie Eustatievici, care elaborează, între 1755-1757, o *Gramatică românească*, prima gramatică sistematică a limbii române, care demonstrează o concepție avansată pentru epoca aceea. Gramatica are patru părți: *ortografia* (cu norme ale scrierii cu litere chirilice), *etimologia* (de fapt, morfologia), *sintaxa* (părțile de propoziție), *prozodia* (mic tratat de versificație, în care sunt deslușite noțiuni generale de metrică (stih, picior, „tăiere”-cezură, ritm, rimă), exemplificate stângaci prin creații poetice personale)⁶.

Acțiunea politică și culturală este îndrumată de operele istorice și filologice ale lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu. Activitatea Școlii Ardelene cunoaște trei direcții fundamentale:

- **Lupta politică**, inspirată de iluminism, urmărind emanciparea poporului, mai ales țăranilor. În acest scop s-au înființat școli în limba română, s-au scris abecedare, aritmetici, s-au publicat calendare și cărți populare.

- **Activitatea științifică**. Corifeii Școlii Ardelene sunt erudiți și elaborează tratate de istorie și filologie. Cele mai importante lucrări sunt: *Istoria, lucrurile și întâmplările românilor* de Samuil Micu; *Hronica românilor și a mai multor neamuri* de Gh. Șincai; *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* de Petru Maior, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* de Samuil Micu și Gheorghe Șincai.

- **Activitatea literară**. Cea mai valoroasă operă literară este epopeea *Țiganiada* a lui Ion Budai-Deleanu, singura epopee din literatura română.

Istoricii Școlii Ardelene au jucat un rol important în acumularea dovezilor pentru susținerea egalității în drepturi a romanilor din Transilvania cu celelalte nații din Imperiul Habsburgic. Studiile de limbă urmăresc să dovedească latinitatea limbii române. În această epocă s-a pus problema adoptării alfabetului latin în locul celui

⁶ Vezi ediția *Gramatica românească. 1757. Prima gramatică a limbii române*, ediție îngrijită și introducere de N.A. Ursu, București, 1969

chirilic. În ciuda unor idei exagerate (se propunea o ortografie etimologică și se cerea eliminarea elementelor nelatine din limbă), Școala Ardeleană are meritul de a fi pus bazele cercetării științifice a limbii române.

În ceea ce privește argumentarea **latinității poporului român**, cărturarii Școlii Ardelene au încercat să impună ideea *originii pur latine a poporului român* (purismul), vehiculând teoria exterminării dacilor de către romani. Samuil Micu, în lucrarea *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor în Dachia*, dezvoltă idei iluministe, moderne, dar relatează sec evenimentele sau copiază pasaje întregi din cronici. Gheorghe Șincai, în ***Hronica românilor și a mai multor neamuri*** dovedește mai mult spirit critic și oferă o informație mai bogată, opera sa încercând să evidențieze adevăruri istorice. Petru Maior este autorul lucrării ***Istoria pentru începutul românilor în Dacia***, cu un pronunțat caracter polemic, mai curând un pamflet de idei decât o cronică, fără valențe literare însă.

În **direcția lingvistică**, cărturarii Școlii Ardelene au susținut ideea originii pur latine a limbii române, cerând scrierea cu alfabet latin și adoptarea scrierii etimologice. Samuil Micu și Gheorghe Șincai (*Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*) fac o paralelă între latină și română, propunând eliminarea cuvintelor de altă origine și înlocuirea lor cu neologisme latinești. *Lexiconul de la Buda* (1825) este un dicționar colectiv care furnizează numeroase neologisme romanice, eliminându-le pe cele de alte origini. Petru Maior afirmă că limba română provine din latina populară (disertația de la finalul lucrării ***Istorie pentru începutul românilor în Dachia***).

2. Corifeii Școlii Ardelene

a. Samuil Micu

Maniu Micu, ulterior Samuil Micu (n. 1745, Sadu, județul Sibiu – d. 13 martie 1806, Pesta, Ungaria) a fost preot român greco-catolic, teolog, istoric, traducător, scriitor, poet, filozof, iluminist, reprezentant al Școlii Ardelene, luptător pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania. S-a născut în toamna anului 1745 în localitatea Sadu, județul Sibiu, în familia protopopului greco-catolic Stoia și a soției sale, Ana. Familia sa a reclamat origine nobilă, deși nici un act nu dovedește acest lucru. Cu toate acestea, Samuil Micu se semnează întotdeauna cu numele “Klein de Sad”. În actele oficiale el a apărut numai cu numele Samuil Klein. Episcopul greco-catolic și iluminist Inochentie Micu Klein a fost înrudit cu Samuil Micu, fiindu-i unchi de văr.

Activitatea

La 14 octombrie 1762 a devenit călugăr la mănăstirea "Buna Vestire" din Blaj, iar în 1764 a fost numit superior al mănăstirii și prefect al seminarului. La 13 noiembrie 1765 a fost ridicat la rangul de ecleziarh și asesor consistorial. În 1766 a trecut de la mănăstirea "Buna Vestire" la mănăstirea "Sfânta Treime", tot din Blaj. În toamna aceluiași an a fost trimis la studii teologice la Viena la seminarul catolic "Pazmany", unde a studiat următorii șase ani. Întors de la studii în Transilvania în anul 1772,

devine colaborator al episcopului greco-catolic Grigore Maior, pe care îl însoțește la Viena în anul 1773, la conferința episcopilor uniți din Imperiul austriac. Prin lucrarea sa, *Brevis historica notitia originis et progressus nationis Daco-Romanae, seu, ut quidem barbaro vocabulo appellant Valachorum, ab initio usque ad seculum XVIII*, redactată între anii 1773-1778, a deschis drumul școlii latiniste din Transilvania, prin emiterea unei teorii asupra originii și etnogenezei românilor, bazată pe rădăcinile romane și latinitatea limbii române. În 1773 pleacă din nou la Viena, ca duhovnic și vicerector al Colegiului “Sfânta Barbara” din capitala austriacă. Va rămâne la Viena până în anul 1783. La un moment dat, în această perioadă s-au aflat la Viena toți cei patru reprezentanți de seamă ai Școlii Ardelene: Samuil Micu, Ioan Budai-Deleanu, Gheorghe Șincai și Petru Maior. S-a întors la Blaj în anul 1783 și a lucrat cu sârg la cea mai importantă operă a sa, una dintre capodoperele culturii române din toate timpurile, o *Biblie* tradusă după Septuaginta orientală. Această *Biblie*, numită de către unii autori *Biblia de la Blaj*, tipărită la Blaj în anul 1795, a fost atât de bine tradusă în limba română încât a devenit o piatră de temelie a limbii române literare. A fost coautor al vestitului *Supplex Libellus Valachorum*, din anul 1791, care a fost tipărit la Cluj. Între anii 1791-1806, Samuil Micu a scris o istorie a românilor, în trei variante, fiecare dintre ele adresându-se câte unei categorii sociale din rândul românilor. Prima variantă se numea *Scurtă cunoștință a istoriei românilor* și se adresa celor care știau carte la nivel mediu. A doua variantă a fost concepută sub formă de catehism și se adresa celor cu puțină știință de carte, iar a treia variantă, numită *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor*, rămasă neterminată din cauza morții autorului, se adresa publicului savant. Din anul 1804 a fost redactor și cenzor al cărților românești care se tipăreau la Tipografia Universității din Buda, încercând să valorifice opera sa cu caracter național, în pofida opoziției dure a maghiarilor.

Ca poet, a fost primul român din literatura noastră care a experimentat rima albă, în poemul *În sfânta și Marea Sâmbătă*. (După *Enciclopedia României*)

Opera

A scris opere teologice, filozofice, istorice, poezie, a făcut traduceri.

Scrieri religioase:

1. *Carte de rugăciuni pentru evlavie omului creștin*, 1779

Prima carte tipărită cu litere latine de un român, cu ortografie etimologică, primul pas făcut de latinismul Școlii Ardelene. La sfârșit, prezintă normele urmate de el pentru scrierea cu litere latine.

2. *Propovedanie sau învățăături pentru îngropăciunea oamenilor morți*, 1784

3. *Biblia, adică dumnezeiasca scriptură a legii vechi și a celei nouă*, 1795

4. *Acatist sau carte de multe rugăciuni*, 1801

Traducerea *Bibliei de la Blaj*, cum a fost numită, e o realizare impresionantă, nu numai prin volumul copleșitor de muncă. A început traducerea în 1783. Un singur om reușește să creeze un monument de limbă literară românească, pornind de la ideea că limba *Bibliei* de la București nu mai era actuală.

Scrieri istorice

În secolele XVIII și XIX, câțiva istorici străini (Sulzer, Engel, Eder) au scris împotriva românilor, contestându-le dreptul la egalitate cu celelalte nații. Afirmau că românii au venit în Transilvania în urma altor popoare și sunt niște tolerați. Ideile lor l-au determinat pe Samuil Micu să demonstreze că adevărul istoric este altul.

A scris:

1. *Brevis historica notitia originis et progressus nationis Daco-Romanae, seu, ut quidem barbaro vocabulo appellant Valachorum, ab initio usque ad seculum XVIII*, redactată între anii 1773-1778. O scriere în limba latină, pentru a face mai accesibilă consultarea ei.

2. *Istoria românilor cu întrebări și răspunsuri*, 1791

3. *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, 1796

4. *Istoria, lucrurile și întâmplările românilor*, 4 vol., rămasă în manuscris, cu excepția unor fragmente publicate în 1806 și 1807 în „Calendarul de la Buda”.

Vol. I - Formarea poporului român și a limbii române

II - Istoria Țării Românești - până la 1724

III - Istoria domnilor Țării Moldovei - până la 1795

IV. Istoria bisericească a episcopiei românești din Ardeal - până la 1782

N. Iorga afirma: „Era, fără îndoială, cel mai frumos plan istoric ce fusese conceput de un român până atunci”.

Apar cele trei idei importante, preluate de la cronicarii moldoveni: originea latină, continuitatea, originea comună a tuturor românilor. Samuil Micu susține o idee originală - a originii comune a românilor din nordul și din sudul Dunării.

Scrieri filologice

Preocupări filologice se găsesc și în cărțile teologice, așa cum am arătat. Împreună cu Gh. Șincai alcătuiește prima gramatică sistematică a limbii române, tipărită în 1780, *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae*. Înainte de Petru Maior, susține că limba română e continuatoarea limbii latine vulgare, fiindcă romanii veniți în Dacia foloseau latina vulgară (populară), nu varianta clasică. În *Cuvânt către cititor*, revine asupra principiilor scrierii cu litere latine, prezentate pentru prima dată în 1779. Tendința de a se apropia de scrierea fonetică și de a renunța la scrierea etimologică e și mai evidentă în *Dicționar latin-român*, terminat în 1801, dar rămas în manuscris (moare în 1806). O operă impresionantă, ca și altele. Cuprindea 11.000 de cuvinte, cu echivalențe și în maghiară sau latină.

b. Gheorghe Șincai

Gheorghe Șincai (n. 28 februarie 1754, Râciu de Câmpie, azi Șincai, județul Mureș - d. 2 noiembrie 1816, lângă Košice, Slovacia) a fost preot român greco-catolic, director al școlilor din Transilvania, luptător pentru drepturile românilor din Transilvania.

Activitatea

A primit o bursă de studii la Roma, unde, datorită faptului că învăța bine, a fost luat sub ocrotirea cardinalului Ștefan Borgia, secretar la „De Propaganda Fide”.

El l-a numit pe Șincai custode al bibliotecii acestei instituții, iar apoi a cerut și a obținut pentru el de la papa Pius al VI-lea favoarea de a putea să viziteze și bibliotecile Vaticana, Sopra la Minerva și Benedictina. Șincai a primit inclusiv un specialist care să îl ghideze prin biblioteci, lucru pe care puțini alții l-au primit înaintea lui. Borgia i-a indicat cărțile în care se vorbea despre români. La Viena, Gheorghe Șincai s-a împrietenit cu Samuil Micu, nepotul lui Inochentie Micu Klein. Cei doi au scris împreună, Șincai definitivând ulterior lucrarea intitulată "Dialogul despre originea limbii române". Aceasta a fost însă oprită de cenzură și s-a pierdut.

La Blaj Șincai a stat doisprezece ani. Pe durata cât a fost director al școlilor din Transilvania a deschis mai mult de trei sute de școli noi. În acest timp nu numai că s-a ocupat de inspectarea școlilor, dar a adunat orice document care făcea referire la români. A început să scrie "Hronica românilor și a mai multor neamuri în cât au fost ele amestecate cu românii, cât lucrurile, întâmplările și faptele unora față de ale altora nu se pot scrie pre înțelese, din mai multe mii de autori, în cursul a treizeci și patru de ani culese", dar a fost atacat puternic, fiind acuzat inclusiv de faptul că ar vrea să fie un al doilea Horea. Din cauza acestei lucrări și acuzațiilor care i se aduceau a căzut în dizgrație, inclusiv episcopul greco-catolic al Blajului făcând ceea ce putea pentru a scăpa de el. Șincai este arestat la 14 septembrie 1794, iar după ce a fost eliberat din temniță a rămas și fără slujbă. Cu ajutorul episcopului greco-catolic de la Oradea, Samuil Vulcan, a plecat la Viena pentru a-și căuta dreptatea la împăratul austriac, dar fără rezultat. Fără nici un venit, s-a aciuit la moșia contelui Vass, unde timp de șase ani i-a învățat carte pe copiii acestuia. În anul 1803 Șincai pleacă de la Oradea la Buda, unde împreună cu Samuil Micu lucrează febril, adunând documente și interpretând faptele descrise în ele, dar S. Micu moare, iar Gheorghe Șincai rămâne să continue munca de unul singur. A tipărit astfel Calendarul de la Buda, la sfârșitul căruia a publicat, în anul 1807, "Istoria românilor". În anii care au urmat a publicat în același calendar și în același mod fragmente din "Hronica românilor ...", până când în final aceasta a fost interzisă de cenzură. După această interdicție a operei sale, s-a refugiat pe moșia contelui Vass unde, după cum scria el însuși "mă ocrotesc la feciorul Contelui Vass, cel mai bătrân, ca la niște învățăcei ai mei, până ce voi sfârși munca pentru folosul Românilor, dintre cari unii mai vrea-m-ar mort decât să scriu unele ca acestea". Din această bucată a vieții sale se cunosc puține, lipsind informații despre el pentru diferite perioade de timp. În 1811 Șincai apare la Oradea, unde este bine primit de Samuil Vulcan. Aici va lucra cu sârg la "Hronica Românilor ...", scriind numai despre perioada de până la 1739, moment la care se oprește, de frică de a nu supăra autoritățile și de a nu-i stârni pe dușmani. În 1812 pleacă pe jos la Blaj, ducând în spinare saci cu documente și manuscrise. A fost primit rece de clerul greco-catolic, în rândurile căruia își făcuse dușmani când se făcuseră alegeri pentru episcop pentru Blaj, votând atunci pentru contracandidatul actualului episcop Bob. De la Blaj a plecat la Cluj, tot pe jos, pentru a cere autorizația de publicare a "Hronicii românilor ...". Cererea sa a fost respinsă, autoritățile afirmând ulterior că "opera e vrednică de a fi aruncată în foc iar autorul de pus în furci". Șincai a plecat dezamăgit spre Oradea, unde a fost găzduit din nou de Samuil Vulcan, care i-a promis că îi va face o copie a "Hronicii ...". Totuși, după ce a terminat lucrarea, Șincai a dispărut fără ca nimeni să știe încotro a luat-o. A fost văzut pentru ultima oară în Transilvania în anul 1814, apoi nimeni nu a aflat nimic despre el, nici măcar dacă și când a murit.

S-a aflat doar târziu că Gheorghe Șincai a murit pe moșia contelui Vass, lângă Košice, în Slovacia, la 2 noiembrie 1816.

Multe dintre lucrările sale sunt cunoscute numai după titlu, ele pierzându-se. Printre acestea se numără "Dialogul", o gramatică românească, un dicționar românesc și unul daco-român.

O copie manuscris a "Hronicii ...", pe care Șincai o dăduse episcopului Vulcan în 1811 la Oradea, a ajuns într-o librărie vieneză, fiind cumpărată la licitație în 1833 de arhimandritul Gherasim Vida din Maramureș. În 1844 se tipărește la Iași partea din "Hronică ..." ce vorbește de evenimentele de până la anul 1000. În 1845 se tipărește la Buda o ediție a acesteia, în care sunt publicate evenimentele de până la anul 1383.

În 1853, organizându-se comemorarea lui Gheorghe Șincai, domnitorul Moldovei, Grigore Ghica, cumpără de la arhimandritul Vida manuscrisul "Hronicii ..." și lucrarea e tipărită în întregime, pentru prima oară, de August Treboniu Laurian. Acesta a spus despre "Hronica românilor ..." a lui Șincai: "cât timp nu va fi publicată, Românii nu vor avea istorie". (după *Enciclopedia României*)

Opera

Poezia

Operele sale poetice sunt modeste.

Elegia nobilis transilvani Giorgii Sinkai, publicată la Oradea în 1804, deși datează din perioada studiilor la gimnaziul piariștilor din Cluj. Autorul vorbește despre locurile prin care a trecut la studii, operele citite, prietenii (mai ales Samuil Micu). O *Odă* (1805) și alte două texte poetice - cu totul mediocre.

Scrieri de popularizare a științei

Istoria naturei și a firii, o prelucrare după Hellmouth.

Povățuire către economia de câmp, 1806

Învățătură firească spre surparea superstițiilor norodului

Scrieri tipice pentru spiritul luminist din care s-au născut, de ridicare poporului prin cultură.

Scrieri filologice

Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae, 1780 și 1805.

Ediția din 1805 apare numai cu numele lui Gheorghe Șincai.

Vocabular ce se ține de istoria naturală, prima încercare de dicționar al științelor naturii.

Ediția a II-a a gramaticii are o prefață care expune unele idei greșite, întâlnite și la alți reprezentanți ai Școlii Ardelene: ideea că dacii au fost exterminați de romani și ideea de a înlătura cuvintele de origine slavonă (*purismul*). Această ediție are trei părți (Ortografia, Etimologia și Sintaxa), la care se adaugă o anexă despre prozodie, un vocabular româno-latin, câteva pagini de expresii uzuale în limba română. Șincai propune în ortografierea limbii române un sistem etimologizant, cu unele concesii scrierii fonetice. Gramatica are meritul de a fi făcut cunoscut lumii științifice caracterul latin la limbii române. Friedrich Diez, un cunoscut filolog din secolul al XIX-lea, a situat limba română în familia limbilor romanice pornind de la această gramatică.

Opera istorică

Alături de opera filologică este cel mai important capitol al activității lui Gheorghe Șincai.

Hronica românilor și a mai multor neamuri, în cât au fost iale așa de amestecate cu românii, cât lucrurile, întâmplările și faptele unora fără de ale altora nu se pot scrie pre înțeles, din mai multe mii de autori în cursul de 34 de ani culeasă și după anii de la Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos alcătuită, o istorie impresionantă, la care autorul a lucrat prin consultarea unui volum mare de documente. Terminată în 1811, la Oradea. Perioada prezentată: 86-1739. Cuprinde 3 părți:

I. 86 - 1439

II. 1439 - 1617

III. 1617 - 1739

În timpul vieții autorului au apărut fragmente în „Calendarul de la Buda” (1807, 1808, 1809). Ediția completă va apărea târziu, în 1853, la Iași și 1886. Textul este încărcat de date, documente, Șincai urmărind cu atenție să demonstreze că românii nu sunt tolerați în Ardeal: „Românii nu sunt numai suferiți în Ardeal, ci ei sunt vatra Ardealului”. Cât de mult a deranjat oficialitățile se vede din reacția cenzurii ardelene. Episcopul catolic Iosif Martonfy dispune confiscarea manuscrisului, pe paginile căruia ar fi notat: *Opus igne, autor patibulo dignus est* (Opera e bună de aruncat în

foc, autorul de spânzurat). Istoria lui Șincai, considera cenzorul, „poate avea rezultate periculoase pentru pacea publică din Transilvania”.

c. Petru Maior

Petru Maior (n. 1760 sau 1761, Căpușu de Câmpie, județul Mureș - d. 14 februarie 1821, Budapesta, Ungaria) a fost preot greco-catolic, scriitor. Tatăl său a fost Gheorghe Maior, român de obârșie nobiliară din Diciosânmartin (Târnăveni), județul Mureș, protopop al ținutului Căpușu de Câmpie.

Activitatea

Și-a efectuat studiile primare la Căpușu de Câmpie, unde se stabilise tatăl său, devenit protopop de Iclod (Mureș). După studii la Colegiul Reformat din Târgu Mureș (1769-1772) și la Blaj (1771-1774) a urmat studiul filosofiei și teologiei la Colegiul „De Propaganda Fide” din Roma (1774-1779), „în anul 1774, împreună cu Gheorghe Șincai. S-a întors în Transilvania în anul 1779 și, mergând la Blaj, s-a călugărit, luând numele de Paul. Apoi a făcut studii de drept la Universitatea din Viena (1779-1780). Devine profesor de logică, metafizică și dreptul firii la gimnaziul din Blaj (între 1780 - 1785), preot în Reghin-sat și protopop al Gurghiului (între 1785 - 1809), „crăiesc revizor” (revizor crăiesc) și corector al cărților românești care se tipăreau la Buda (1809 - 1821). A fost un important militant pentru drepturile românilor din Transilvania, participând – alături de alți reprezentanți ai Școlii Ardelene - la redactarea celebrei declarații de emancipare a românilor transilvăneni, *Supplex Libellus Valachorum*. În lucrarea *Procanon* a exprimat unele poziții anticuriale⁷, pe fondul conflictului său cu episcopul Ioan Bob. Aceste poziții au fost prezentate în mod diacronic în timpul perioadei comuniste ca fiind îndreptate împotriva dogmei primatului papal, deși această dogmă a fost adoptată de-abia în anul 1870.

A publicat o serie de lucrări teologice, istorice, filologice, predici; a tradus și prelucrat lucrări cu caracter economic. În lucrările sale istorice, a combătut istoricii

⁷ Curial - de la cuvântul *curie*, administrația pontificală a bisericii catolice.

străini Franz Josef Sulzer, Josef Karl Eder, Johann Christian von Engel și Jernej (Bartholomäus) Kopitar, care contestau romanitatea și continuitatea românilor pe teritoriul fostei Dacii.

Din anul 1809 se stabilește la Buda, unde va desfășura o febrilă activitate literară.

Lucrări teologice

Procanon ce cuprinde în sine cele ce sânt de lipsă spre înțelesul cel deplin și desăvârșit al canoanelor și a toată tocmeala bisericească spre folosul mai de seamă a românilor (1783, rămas în manuscris, a fost prima dată publicat de Constantin Erbiceanu la București, în 1894, apoi de preot profesor Grigorie Marcu, la Sibiu, în 1948

Protopapadichia, ediție îngrijită și studiu introductiv de Ioan Chindriș, Cluj-Napoca, 1997.

Protopapadichia, adecă puterea, drepturile sau privileghioanele protopopilor celor românești din Ardeal (1795, rămasă în manuscris, publicată fragmentar de preotul Grigore Silași în foaia "Sionul Românesc", Viena (1865 - 1866)

Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți, Buda, 1809, 5 f + 304 p. (cu 40 predici și 11 "iertăciuni"; reeditată de Elie Dăianu, Cluj, 1906);

Didahii, adecă învățături pentru creșterea fiilor, la îngropăciunea pruncilor morți, Buda, 1809, 3 f + 139 p. (cu 15 cuvântări);

Prediche sau învățături la toate duminicile și sărbătorile anului, 3 volume, Buda, 1810 - 1811, 237 + 296 + 92 p. (cu 63 predici, reeditată de Elie Dăianu, în 2 volume, Cluj, 1906);

Istoria Bisericii românilor atât a cestor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre, Buda, 1813

Istoria bisericii românilor, ediție îngrijită și studiu introductiv de Ioan Chindriș, I, București, 1995.

Lucrări istorice și filologice

Istoria pentru începutul românilor în Dachia, Buda, 1812, 348 p. În același volum se găsesc și lucrările: *Disertație pentru începutul limbei românești și Disertație pentru literatura cea veche a românilor*. Ediția a II-a îngrijită de Iordachi Mălinescu și Damaschin Bojâncă, Buda, 1834; ediția a III-a, Budapesta-Gherla, 1883. Ediție critică și studiu asupra limbii de Florea Fugariu, 2 vol., București, 1970, 279 + 293 p.;

Răspunsul la cârtirea carea s-au dat asupra persoanei lui Petru Maior, autorul Istoriei celei pentru începutul românilor în Dachia, Buda, 1814 (republicată de G. Bogdan-Duică, Cluj, 1923);

Animadversiones in Recesionem Historiae De origine Valachorum în Dacia, Pesta, 1815

Ortographia româna și latino-valachica una cum clavi qua penetralia originationis vocum reserantur, Buda, 1819, cu anexa: *Dialog pentru începutul limbii române întră nepot și unchiu*, Buda, 1819 (ultimele două reeditate în *Lesicon românesc-latinesc-unguresc-nemțesc...*, cunoscut și sub numele de *Lexiconul de la Buda*, 1825, p. 1 - 102, la redactarea și revizuirea căreia a lucrat și Petru Maior).

Scrieri, ediție îngrijită de Florea Fugariu, prefată de Maria Protase, București, 1976 (cuprinde: *Procanonul*, *Propovedanii*, *Didahii*, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, *Istoria Bisericii românilor*, *Disputații*, *Ortografia română*, *Dialog*);

Scrisori și documente inedite, ediție îngrijită de Nicolae Albu, București, 1968, XXII + 169 p.

Scripta minora: ars literaria, animadversiones, epistolarium, ultimae, ediție îngrijită de Ioan Chindriș, București, 1995.

Traduceri și prelucrări

Învățătură pentru prăsirea pomilor, scrisă de Haint Francisc ..., Buda, 1812, 171 pagini;

Învățătură de a face sirup și zahăr din mustul tuleilor de cucuruz, după ce s-au cules cucuruzul de pre ei, întocmită de Ioan Nep. Neuhold, Buda, 1812, 24 p.;

Disertație a lui Ioan Burger - M. D. despre zahăr, carele din must de tulei de cucuruz și de jugastru se face, Buda, 1813, 28 pagini;

Învățătură despre agonisirea viței de vie și despre măiestria de a face vin, vinars și oțet, întocmită de autorii Saptal, Rozier, Parmentier și Dussieux și întru acest chip scurtată de abatul Ludovic Mitterpaher, Buda, 1813, 109 pagini;

Învățătură pentru ferirea și doftoriia boalelor celor ce se încing prin țeară și a celor ce se leagă și a unor boale sporadice, adică pe ici pe colo îmblătoare ale vitelor celor cu coarne precum și a cailor, a oilor și a porcilor, Buda, 1816, 130 pagini;

Întâmplările lui Telemah, fiul lui Ulise (Odisseus) întocmite de Fénelon, arhiepiscopul Cambrei, acum întâi de pre limba italienească pre limba românească prefăcută, Buda, 1818, 287 pagini.

Opera lui Petru Maior ilustrează în chipul cel mai elocvent ceea ce ar putea fi numit programul Școlii Ardelene. Ceea ce scrie Petru Maior trebuie să fie de folos românilor, să-i ilumineze, să-i ridice la cunoașterea adevărului despre istoria și

destinul lor, să-i povăţuiască până şi în cele mai modeste împrejurări, să-i ridice prin cultură din starea în care se aflau.

Procanonul (alcătuit în 1783, publicat în 1894) e o filipică⁸ antipapală. În timpul studiilor la Roma, autorul a observat anumite aspecte ale vieţii în Biserica Catolică, întărite şi prin ceea ce a constatat la Blaj. Scrie sub influenţa episcopului Ioan Nicolae Hontheim, cunoscut sub pseudonimul Justinus Febronius. Pornind de la principiul dreptului natural, Maior pune sub semnul întrebării infailibilitatea papală, criticând abuzurile clerului. Dezgustat de abuzurile capilor Bisericii Catolice, spune: „...scârbitu-m-am de capii Bisericii aceia”.

Activitatea de luminare a poporului o va continua după ce îşi va da demisia din călugărie, devenind preot paroh la Reghin şi apoi protopop la Gurghiului. Întreprinde o serie de activităţi de luminare a poporului pentru a-l scoate din ignoranţă, ca un adevărat *aufklärer* („luminător”). În această linie se încriu predicile şi o serie de lucrări cu caracter practic. Volumele publicate atestă forţa cuvântului său: *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morţi* (1809), *Didahii, adecă învăţături pentru creşterea filor, la îngropăciunea pruncilor morţi* (1809), *Prediche sau învăţături la toate duminicile şi sărbătorile anului* (vol. I-III, 1810-1811). Maior crede în rolul educaţiei, în posibilitatea progresului moral prin îndrumări şi sfaturi adecvate.

Istoria Bisericii românilor atât a cestor dincoace, precum şi a celor dincolo de Dunăre (1813) este un tratat alcătuit cu scopul de a scrie, de fapt, istoria românilor din spaţiul carpato-dunărean. Interesul pentru istoria Bisericii arătat de corifeii Şcolii Ardelene se explică prin faptul că nu voiau să raporteze istoria românilor din Transilvania la statul feudal habsburgic, ci la o Biserică, o instituţie autohtonă a românilor care, în condiţiile de atunci, era singura cale de afirmare politică. Culege ştiri de la persoane mai în vârstă despre Biserica românilor din Transilvania, cercetează bibliotecile, între care cele de la Sibiu şi Blaj, culege izvoare scrise. Urmărea cu atenţie acţiunile episcopului unit Ioan Bob contrare emancipării românilor din Ardeal. Va ajunge şi la alcătuirea unui memoriu în 1790 împotriva episcopului, semnat şi de preotul Ioan Pana, urmând să fi înaintat împăratului Leopold al II-lea.

⁸ *Filipică* - discurs violent, acuzator împotriva unei persoane.

Istoria lui Petru Maior studiază, în prima parte, răspândirea creștinismului în Dacia, aducând noi dovezi despre vechimea românilor din Transilvania, permanența lor în acest teritoriu și după retragerea stăpânirii romane. A doua parte analizează efectele unirii cu Biserica Romei. Petru Maior observă nerespectarea drepturilor stipulate inițial și cere restabilirea autonomiei religioase a românilor.

Apropiată ca spirit și idee centrală e *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* (1812), Maior însoțind volumul de două anexe, disertații: *Disertație pentru începutul limbei românești* și *Disertație pentru literatura cea veche a românilor*. Este o operă polemică și demonstrativă, autorul folosind materialul istoric pentru a argumenta principalele idei, care sunt și ideile generale afirmate de reprezentanții Școlii Ardelene: originea pur romană, continuitatea neîntreruptă pe teritoriul vechii Dacii, unitatea etnică a tuturor românilor. Acțiunea polemică se îndreaptă împotriva celor care s-au dedat „a vomă cu condeiul asupra românilor”, din rândul cărora făceau parte Sulzer, Engel, Eder, care contestau egalitatea în drepturi a românilor cu ceilalți. Teza lor principală era că românii sunt urmașii celor strămutați în sudul Dunării la plecarea romanilor din Dacia și care au venit în Transilvania prin secolul al XIII-lea.

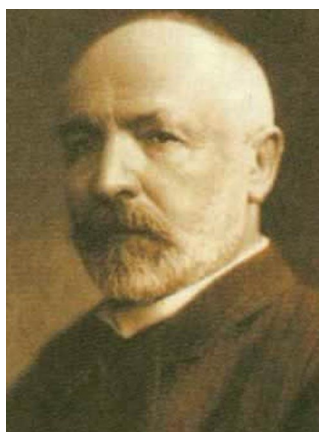
Scrierile filologice au pus probleme referitoare la: originea latină a limbii române, vechimea scrierii, reintroducerea alfabetului latin, introducerea neologismelor, dialectologie etc. Originea latină a limbii române e dezbătută în *Disertație pentru începutul limbei românești* și *Disertație pentru literatura cea veche a românilor*. Româna se trage din latina de obște, nu din latina învățaților, adusă de coloniști în Dacia în secolul al II-lea. În Italia, latina a suferit schimbări, dar cea din Dacia nu s-a schimbat prea mult sub influența „limbii varvare”, fiind chiar mai apropiată de latină decât italiana. Se reafirmă ideea purității limbii române, dar Maior nu poate ignora prezența cuvintelor din limba „varvarelor ghinte”. Limba slavonă a influențat numai vocabularul limbii române, nu și structura gramaticală, care „a rămas întreagă” - idee justă, cum e și cea a originii limbii române din latina vulgară. În ce privește neologismele, limba română trebuie să împrumute din limbile latine surori - franceza, italiana, spaniola.

Petru Maior este de părere că românii au scris la început cu litere latine și numai în secolul al XV-lea au adoptat alfabetul chirilic, de aceea se impune revenirea la alfabetul latin.

Lesicon românesc-latinesc-unguresc-nemțesc (tipărit în 1825) este o lucrare monumentală pregătită, printre alții, și de Petru Maior. Conține 13.000 de cuvinte și, din loc în loc, sunt date și echivalențe în italiană, franceză, spaniolă. Este un dicționar explicativ și etimologic. Sunt valabile și azi peste 1000 de etimologii. Petru Maior a elaborat principiile generale pe baza cărora să fie finalizată lucrarea și tot el a finisat materialul până la litera H.

Generația pașoptistă a avut un adevărat cult pentru opera lui Petru Maior (I. Heliade Rădulescu, Timotei Cipariu, G. Barițiu, M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, C. Negruzzi ș. a.).

d. Ion Budai-Deleanu

A fost primul dintre cei zece copii ai preotului greco-catolic Solomon Budai din Cigmău.

Între 1780 până la 1856 parohia din Cigmău număra cinci preoți Budai. Budai Deleanu a avut un frate secretar tesaurisat în Sibiu, un alt frate impiecat la oficiul salinelor din Oradea Mare și se presupune că un alt frate a fost preotul Salamon Budai din Cigmău, în perioada 1780-1800, iar întâia școală din Cigmău se deschide în 1849 în casa învățătorului Petru Budai.

A făcut studii elementare la Cigmău. A urmat seminarul greco-catolic din Blaj (din 1772) și apoi Facultatea de Filosofie din Viena (1777-1779). Trece la Facultatea de Teologie (1780-1783) ca bursier al Colegiului Sf. Barbara. Obține titlul de doctor în filosofie. Câștigă o solidă cultură umanistă și adâncește studiul limbii latine și învață limbile germană, franceză și italiană. În timpul studiilor de la Viena, proiectează întocmirea unui lexicon, în 10 volume, pentru care culege material. Este unul din

reprezentanții de frunte ai Școlii Ardelene. În timpul studiilor de la Viena i-a cunoscut pe Samuil Micu, Petru Maior și pe Gheorghe Șincai. A împărtășit convingerile iluministe ale acestora.

În 1785 părăsește Blajul și merge la Viena, unde a îndeplinit pentru un timp slujba de psalt la Biserica Sf. Barbara. Apoi a devenit profesor și prefect de studii, pentru scurt timp, la seminarul de la Blaj (1787). A intrat în conflict cu episcopul Ioan Bob și a renunțat la intenția de a fi hirotonisit ca preot. S-a stabilit la Liov (Lemberg), unde a obținut, prin concurs, postul de secretar juridic al tribunalului provincial. În 1796 este avansat consilier (judecător) la Curtea de Apel, funcție pe care o deține tot restul vieții. Elaborează numeroase lucrări, cele mai multe rămase însă în manuscris, și publicate – doar în parte – mult după moartea sa (1820). Îl preocupă domenii variate: drept, pedagogie, istorie, etnografie, lingvistică și literatură. La scrierile originale se adaugă traduceri de opere legislative și literare. (după surse electronice)

Opera

Literare

Țiganiada sau Tabăra țiganilor, Iași, În revista „Buciumul Român” I, 1875; II, 1877

Trei Viteji, poem satiric, București, Ed. Ancora, 1928

Lingvistice

Temeiurile gramaticii românești, manuscris, 1812

Dascălul românesc pentru temeiurile gramaticii românești, lucrare neterminată, manuscris (tipărită parțial de Gh. Bulgăr, București, 1957)

Teoria ortografiei românești cu litere latinești, manuscris, ciorna unei scrisori ample

Fundamenta grammatices linguae romanicae seu ita dictae valachicae, 1812

Lexicon românesc-nemțesc și nemțesc-românesc, Liov, 1818

Scrieri lingvistice, București, 1970

Istorice

De originibus populorum Transylvaniae

De unione trium nationum Transylvaniae

Kurzgefasste Bemerkungen über Bukovina (publicată, în traducere românească, cu titlul *Scurte observații asupra Bucovinei* în „Gazeta Bucovinei” IV, 1894)

Hungaros ita describerem

Hungari vi armorum Transylvaniam non occuparunt

Juridice

Rândueala judecătorească de obște, Viena, 1787, traducere

Pravila de obște asupra faptelor rele și pedepsirea (a pedepsirii) lor, Viena, 1788, traducere

Carte de pravilă ce cuprinde legile asupra faptelor rele, Cernăuți, 1807, traducere

Codul penal, Liov, 1807

Codul civil, Liov, 1812

Pedagogice

Carte trebuincioasă pentru dascălii școalelor de jos, Viena(?), 1786

În 1870, Al. Papiu Ilarian face un raport asupra manuscriselor lui Ion Budai-Deleanu și arată că opera lui cuprinde scrieri istorice, filologice, statistice, juridico-politice, poetice, satirice și dramatice.

Rândueala judecătorească de obște, *Pravila de obște*, *Carte de pravilă* sunt lucrări juridice, traduceri, de fapt, ale unor cărți, realizate din dorința ca românii să cunoască legea, drepturile și datoriile pentru a nu fi nedreptățiți de autorități.

Operele istorice ale lui Ion Budai-Deleanu au rămas în bună parte în manuscris. O lucrare distinctă ar putea fi intitulată *De originibus populorum Transylvaniae*. În prima parte, autorul prezintă o istorie a Daciei, iar în a II-a o suită de studii despre originile diferitelor popoare: *De origine dacorum, valachorum, gothorum, hunorum, bulgarorum, slavorum, hungarorum, saxorum...* A inclus în același loc și câteva disertații: *Hungari vi armorum Transylvaniam non occuparunt* și *De Unione trium nationum*. Românii sunt urmașii coloniștilor romani aduși în Dacia „mai cu totul deșartă de locuitori”. Nu susține ideea exterminării dacilor. „Românii, spune autorul, nu sunt romani puri”, fiindcă „dacii ce lăcuia printre dâșii erau într-o limbă cu romanii și apărau împreună țara împotriva potrivnicilor”. Arată că pune problema originii românilor pentru că vrea să dovedească adevărul, dar, la urma urmei, nu are importanță de unde provine un popor. Continuitatea românilor în Dacia a fost contestată din motive politice. Ungurii s-au luptat cu românii la

venirea lor în Ardeal, aşadar „românii nu sunt venetici pe locurile acestea, după daci sunt cei mai vechi stăpâni”. Cu toate acestea, ei sunt lipsiți de „existență politică”.

Erudiția lui Ion Budai-Deleanu este primul aspect care atrage atenția. Bogăția și varietatea izvoarelor, erudiția, temeritatea în abordarea problemelor social-politice fac din autor un cercetător de factură modernă.

Scurte observații asupra Bucovinei, scrisă în germană, tradusă în 1894 de Gh. Bogdan-Duică, este o monografie în genul celei a lui D. Cantemir *Descriptio Moldaviae*, cu pertinente observații despre realitățile social-politice din Bucovina.

Erudiția este nota comună a lucrărilor sale lingvistice. Cunoștea mai multe limbi: latina, greaca, germana, franceza, italiana, maghiara, engleza, poloneza, ceha, rusa, ucraineana. Este interesat de probleme de etimologie, ortografie, fonetică, gramatică, vocabular. Înaintea lui Petru Maior și I. Heliade Rădulescu, vorbește de înrudirea limbii române cu limbile romanice, îndeosebi cu italiana. Limba română nu e pur latină, fiindcă în limba coloniștilor romani au pătruns cuvinte din limba dacilor, care nu au fost exterminați. Limba slavonă a influențat, de asemenea limba română, în chip direct sau indirect prin limba rusă sau alte limbi de origine slavă. Susține necesitatea înlocuirii alfabetului chirilic cu cel latin, propunând un sistem exagerat etimologic. Ion Budai-Deleanu crede că, pentru a nu forța lucrurile, alfabetul latin să fie folosit în științe, iar cel chirilic să se păstreze în cărțile bisericești până când va fi acceptat alfabetul latin. Ideea de simplificare a alfabetului chirilic anticipează propunerile lui Heliade în acest sens.

Dascălul românesc pentru temeiurile gramaticii românești discută probleme legate de limba română literară, o primă abordare a acestui subiect. Consideră că nu se poate concepe o știință în limba română fără limba română literară.

3. O capodoperă: *Țiganiada* lui Ion Budai-Deleanu

a. Crezul literar și strategiile narațiunii

Doctrina sa literară este întemeiată pe un crez clasicist. E vizibilă în *Prolog* și *Epistolie închinătoare către Mitru Perea, vestit cântăreț*, în referința la autori și epopei, precum și în notele care însoțesc textul epopeii. Clasicismul lui Ion Budai-

Deleanu este unul de tranziție, cum bine observa D. Popovici: „*Clasicismul lui Budai-Deleanu nu este nici clasicismul antic, nici acela al Marelui Secol francez. Nu numai felul cum interpretează miraculosul, ci și convingerea lui că personajele poemei epice trebuie prezentate în atmosfera proprie îl îndepărtează de canonul consacrat de clasici (...) Concepția literară a lui Ion Budai-Deleanu corespunde acestui moment de tranziție de la vechiul ideal de artă către idealul romantic*”⁹.

Așa cum se va vedea, depășește clasicismul și se apropie de romantism prin câteva elemente tipice. *Cântul X* al *Țiganiadei* începe cu câteva strofe în care se polemizează cu aceia care susțin că izolarea și privațiunile ar constitui un factor de progres.

*Cându-s pânțele bine sătule,
Atunci e și gura vorbitoare.
Sfaturi câte vrei și predestule
Îți dă și te-învață fieșcare;
Popa-întorcând de la botăjune,
Toată, de rost, cazania spune.*

*Dară când e lipsă de bucate
Nu știu cum și mintea să tâmpește
Și n-are sfaturi așa curate,
Iară limba tace ca ș-un pește;
Deci în pânțele pline stă toată
Filosofia cea lămurată.*

În spirit ironic specific, Deleanu susține că știința, filosofia, arta sunt „rod al pântecelui sătul”. Tot în notă ironică, sub pseudonimul Leonachi Dianeu, expune în *Prolog* motivele pentru care nu a scris o epopee care să evoce faptele de eroism ale lui Ștefan cel Mare sau Mihai Viteazul, „căroră nu le lipsea numai un Omer, ca să fie înălțați preste toți eroii”, mod de a-l pregăti pe cititor să primească „această poeticească alcătuire”. O epopee eroică, aidoma celor de demult, nu mai era posibilă, și pentru că vremea ei trecuse, dar și pentru că lipseau puterile: „... însă băgând de samă că un feliu de poezie de-aceste, ce să chiamă epicească, poștește un poet deplin și o limbă bine lucrată, nesocotință dar ar fi să cânt fapte eroicești, mai vârtos când nice eu mă încredințaz în putere, iar neajungerea limbii cu totul mă desmântă...” Singura soluție credibilă, demnă de vremurile contemporane, era parodia,

⁹ D. Popovici, *Doctrina literară a Țiganiadei lui Ion Budai-Deleanu*, în *Studii literare*, Cluj, IV, 1948, pp. 83-118.

introducerea eroicului în spațiul comicului și a comicului în jocul eroicului. Exercițiul parodic a fost răspunsul posibil la „*nespusa poftă de a cânta ceva*”, ca atare, spune autorul, „*am izvodit această poeticească alcătuire, au mai bine zicând **jucăreauă**, vrând a forma ș-a introduce un gust nou de poezie românească...*” Pentru Ion Budai-Deleanu, ludicul e o formă de a contracara presiunea eroicului și tragicului, transformând totul într-un joc care spune ceva despre modul de a se situa față de problematica existenței. Pornirile eroice de altădată sfârșesc în situații comice, asemenea celei în care însuși autorul a încercat să ajungă în „sfântariul muselor”: „*Eu (spuind adevărul!) vrui să mă răpez într-o zburată, tocma la vârful muntelui acestui, unde e sfântariul muselor, ca să mă deprind întru armonia viersului ceresc a lor; dar ce folos! Căzui și eu cu mulți alții depreună, și căzui tocma într-o baltă, unde n-auzii numa broaște cântând!...*” Desigur, o ironie la adresa lui Homer, care, după *Iliada* și *Odissea*, scrie *Batrahomihomahia*. Aducând în discuție o serie de autori care au scris, în diferite literaturi, opere așa-zicând „neserioase”, e greu de crezut că numai nepriceperea ar fi fost cauza renunțării la varianta eroică, legendară a epopeii, cum bine observă N. Manolescu¹⁰.

În notă ludică, ironică și autoironică e scrisă și *Epistolie închinătoare către Mitru Perea, vestit cântăreț*, unde își prezintă o biografie cu totul fantezistă. „Drăguț Pereo”, căruia i se adresează, nu este altul decât Petru Maior. Cică el, Leonachi Dianeu, ar fi un țigan care a peregrinat 30 de ani („*usăbite țări am trpădat*”), după ce se făcu „*volintiriu*” în războiul nemților cu turcii și, după ce primise slujbă de la „*austrienii*”, a luptat împotriva francezilor și cade prizonier la Mantua. Francezii l-au trimis „*în Gallia*”, unde a învățat carte și mai multe limbi, ajungând căpitan. În momentul următor, începe campania lui Napoleon în Egipt și e luat și el, spre marea sa bucurie, fiindcă voia să descopere „*cuibul strămoșilor*”: „*Căci auzisem tot de una, și de obște să zice cumcă soiul nostru țigănesc să trage de la Eghipet și purcede din faraonii cei slăviți*”. De altfel, își datează scrisoarea către prietenul său: *18 mart 1812. La Piramidă. În Eghipet*. Din păcate, trăiește o dezamăgire când constată nici urmă de adevărații strămoși, că „*țiganii și la Eghipet tot aceiaș sunt ca și pe la noi, adică defăimați și de toți urgisiți, ce nu vor să păzească nice o rânduială sau să să îmbunătățeze cu năravuri mai polite sau să-și lumineze mintea cu învățături alese*”. Întrucât a rămas invalid, după ce a fost „*mai la toate bătăliile de față*”, a ieșit din armată, dar a rămas în Egipt, să scrie istoria neamului său pe care o cunoștea foarte

¹⁰ N. Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Buc., Minerva, 1990, p. 138.

bine Mîrza, un țigan din țara faraonilor: „Întru altele, și această istorie care Ț-o trimit (pe care am titluiu-o **Țiganiada**), mai mare parte este alcătuită din spusele lui; căci un strămoș a lui au fost, pe vremea lui Vlad Vodă, cu turcii în Țara Muntenască. Din gura aceluia au luat moșu-său, apoi tată-său, de la care au auzit spuind dânsul”. Câteva elemente din povestirile acestui Mîrza creează impresia autenticității: naratorul a mers pe firul relației directe cu timpul cadru al narațiunii. Nu este totuși o „jucăreauă” relatarea aventurii „taberei Țiganilor”, ci istorie verosimilă. Recursul la anagramă nu înseamnă teamă de repercusiuni, ci un joc superior, un amuzament, ca și în *Istoria ieroglifică* a lui D. Cantemir. *Țiganiada*, spune autorul, este un „**poemation** (adică mică alcătuire poeticească, întru care am mestecat întru adîns lucruri de șagă, ca mai lesene să se înțeleagă și să placă. S-află întrînsa și critică, pentru a cărui dreaptă înțelegere te poftesc s’adaugi oarecare luări aminte, căci știu bine că vei înțelege ce-am vrut eu să zic la multe locuri”. Epopeile pe care le-a avut la îndemână i-au sugerat, pentru credibilitate și autenticitate, să numească izvoare istorice din care s-ar fi inspirat: cronici bizantine despre Vlad Țepeș, cronici muntenesti („unele cronice scrise cu mîna muntenesti”), ba încă nu a făcut altceva decât „să pună în stihuri” o cronică de la mănăstirea Cioarei din Ardeal: „însă istoria alcătuită în acest chip este ostăneala mea, ce am pus-o în stihuri după izvodul ce am aflat la mănăstirea Cioarei, în Ardeal, care întru toate să lovește cu pergamîna ce s-au aflat, nu demult, în mănăstirea Zănoaghei”. În aceeași strategie de punere în verosimilitate se încadrează și amintirea unui anume Mitrofan care ar fi scris la nunta lui Parpangel „un epitalamion¹¹ sau cîntare de nuntă”. Adevărul istoric este în permanență relativizat în comentariile și notele de subsol. Parodiarea istoriei ironizează ambițiile reprezentanților Școlii Ardelene de a evoca trecutul național: „Am socotit cuvios lucru de a scrie pentru Țiganii noștri, ca să se preceapă ce fel de strămoși au avut și să se învețe a nu face și ei doară nebunii asemenea.... Adevărat că aș fi putut să bag multe minciuni lăudând pe Țigani și scornind fapre care ei n-au făcut, cum fac astezi istoricii unor neamuri, care scriind de începutul norodului său, să sue până la Dumnezeu și tot lucruri minunate bârfăsc.... Dar eu iubesc adevărul”.

Autorul atrage atenția că *Țiganiada* este o alegorie: „Însă tu bagă samă bine , căci toată povestea mi se pare că-i numai o alegorie în multe locuri, unde prin Țigani se înțeleg și-alții carii tocma așa au făcut și fac, ca și Țiganii orecînd. Cel

înțelept va înțelege!” N. Manolescu afirma¹² că *Țiganiada* „este mai degrabă o epopee a literaturii decât una a Țiganilor și o comedie a literaturității mai degrabă decât una a limbajului”. Așadar, miza autorului ar fi mult mai largă decât simpla narațiune despre aventurile „Taberei Țiganilor”. Este pus în joc însuși statutul literaturii într-o operă care manevrează cu dexteritate repertoriul intertextualității, de care se va vorbi mai târziu în legătură cu textul literar: parodie, alegorie, citat, aluzie, comentariu, prefete, pastişă, glosă ș. a. Autorul este conștient că a alcătuit o operă inedită care „nu este furată, nici împrumutată de la vreo limbă, ci chiar izvoditură noao și orighinală românească” și „aduce în limba aceasta un product nou”. Se pare că explicația pentru nepublicarea *Țiganiadei* în timpul vieții autorului, ci mult mai târziu, a fost determinată de conștiința că încă nu s-a născut cititorul potrivit, dar nici la sfârșitul secolului al XIX-lea, când a fost descoperită și publicată, situația nu era alta.

b. Țiganiada - epopee „eroi-comico-satirică”

Titlul și subtitlul operei indică o serie de elemente importante spre care, încă de la început, autorul vrea să orienteze atenția cititorului: *Țiganiada sau tabăra Țiganilor. Poemation eroi comico-satiric alcătuit în doasprăzece cântece de Leonachi Dianeu, îmbogățit cu multe înșămnări și luări aminte critice, filosofice, istorice, filologice și gramatece de cătră MITRU PEREA ș'alții mai mulți, în anul 1800*. Începută prin anii 1792-1795, cunoaște o primă variantă la 1800, așa cum indică și autorul. Este varianta publicată de T. Codrescu în ziarul „Buciumul român” în 1875 și 1877 (text complet) și care cuprinde și episodul Becicherec Iștoc, la care va renunța în varianta a doua. Varianta A va mai fi editată de Virgiliu Oniț în 1900 și Gh. Bogdan-Duică în 1930. Varianta B, terminată în 1812, nu mai cuprinde episodul nemeșului Becicherec Iștoc. A fost publicată pentru prima dată în 1925 de Gh. Cardaș, apoi, în 1928, editorul are ideea să o publice cu un text „modernizat”. Între edițiile următoare, cele mai bune sunt cele îngrijite de Jacques Byck (1953 și 1956).

Unele dintre modelele pe care le-a avut în vedere Ion Budai-Deleanu au fost menționate în *Epistolie...*, dar, cum au demonstrat Gh. Bogdan-Duică și D. Popovici, pot fi identificate și altele: Homer (*Iliada*, *Odiseea*, *Batrachomyomachia*), Virgiliu (*Eneida*), Tassoni (*La secchia rapita*, *Găleata răpită*), Casti (*Gli animali parlanti*,

¹² N. Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, vol. I, Buc., Ed. Minerva, 1990, p. 139.

Animalele vorbitoare), Ariosto (*Orlando furioso*), Tasso (*Gerusalemme liberata*), Milton (*Paradisul pierdut*), Klopstock (*Messiada*), Cervantes (*Don Quijote*), Petronius (*Satyricon*), Voltaire (*La pucelle d'Orléans*, Fecioara din Orléans) ș. a. E de observat că „Modelele străine, cum afirmă D. Popovici¹³, nu anulează valorile proprii ale operei românești. Ele sunt toate aduse la unitate de temă prin arta poetului și la unitate de atmosferă prin încadrarea lor în mentalitatea folclorică”.

Dacă *Istoria ieroglifică* a lui D. Cantemir încheia epoca medievală a cronicilor, *Țiganiada* ridică la nivel european preocupările literaturii noastre, fiind „o sinteză foarte personală de înrâuriri”¹⁴ și, în același timp, de limbă românească la început de secol XIX.

Acțiunea Țiganiadei se desfășoară pe trei planuri distincte: **istoric** (lupta lui Vlad cu turcii), **social** (preocupările Țiganilor), **metafizic** (lupta îngerilor cu dracii, care îi ajută pe turci). Războiul românilor cu turcii constituie pretextul, cadrul care unifică acțiunea. Faptele se petrec în secolul al XV-lea, pe vremea lui Vlad Țepeș, care ia hotărârea să-i înarmeze pe Țigani pentru a nu deveni iscoade ale turcilor. S-au așezat la început între Alba și Flămânda:

*Vede [Satana] și tabăra Țigănească
Între-Alba și Flămânda-adunată,
Care, după porunca domnească,
Acum era și-în arme-îmbrăcată,
Așteptând cea de pe-urmă poruncă,
Încătro și pre-unde să se ducă.*

Vlad ține o cuvântare cetelor de Țigani, organizate după preocupările lor, așa cum se poate observa din defilarea prin fața domnitorului înainte de a pleca spre Spăteni, localitate așezată între Bărbătești și Inimoasa: *ciurarii* lui Goleman, cu steagul lor „de mână codalbă-o piele”, *argintarii* lui Parpangel, al căror sceptru era „o cioară/ De-argint, cu penele rășchierate”, *căldărarii* lui Bălăban, cu steag „Ce era de-aramă-o tipsioară”, *fierarii* lui Drăghici cărora „Steag era tigiaie de plăcinte/Împodobită împrejur cu zale/Mărunte, de-oțal și scripitoare,/Aninată pe-o lungă frigare”, *lingurarii* cu Neagul în frunte, cu steagul lor „o lopată prelungă”, *aurarii* lui Tandaler cu o sulită în chip de steag „toată de aur, cu codorâște vopsită/ Și cu fluturi de-argint învrâstată”, *lăieții* lui Corcodel, „mâncători zadarnici de bucate”, „înarmați cu măciuci și cu maie;/ Muierile cu prunci mici în spate,/ De tot goale sau de jumătate”,

¹³ *Doctrina literară*, cit. supra.

¹⁴ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Buc., Fundația pentru Literatură și Artă, 1941, p. 81 urm.

„de toate stârvuri mâncătoare”, cu steagul ce mai modest - „tearfă-aninată de o prăjină”. Misiunea pe care le-o dă domnitorul (*Apărând țara cum să cuvine/ De turci sau alte limbe străine!...*) îi sperie întrucâtva și cer protecție pe drum de „laia tâlhărească”. Drumul este plin de peripeții și, fiind cuprinși de frică la ideea luptei, Tandaler îi sfătuiește să lupte cu ochii închiși. Drumul ȝiganilor este semnificativ. Unii au văzut în el drumul umanității către idealul de fericire, de civilizație superioară¹⁵. Scopul aventurii lor nu e o idee proprie, ci sugerată de voievodul Vlad Țepeș. „E o umanitate care se teme de istorie și de eroic, susține Elvira Sorohan¹⁶, preferând inocența primitivă a vieții trăite conform naturii”. Țiganii pleacă la drum numai după ce, în fața lor, au fost puse în mișcare carele cu bucate.

Dar Satana o fură pe Romica, logodnica lui Parpangel. El pleacă în căutarea ei și o găsește la „curtea nălucită” a lui Satana din „pădurea nălucită”, unde se găseau și alți creștini înșelați de vrăjile diavolești. Sfântul Spiridon, ocrotitor al fecioarelor, face semnul crucii spre „curtea nălucită” și dispare palatul vrăjit. Se trezesc toți într-o mlaștină cu noroi și broaște. Parpangel, rătăcind prin codru, bea dintr-un izvor cu apă vie, prinde curaj, capătă putere, îmbracă armura voinicului Argineanu și pleacă la luptă semănând groaza printre păgâni. Sfântul Spiridon, Sfântul Dumitru, Sfântul Nicolae și alți sfinți intră și ei în luptă alături de români. Vlad face minuni de vitejie, îi înfrânge pe turci și îi pedepsește fără milă.

După peripeții (domnitorul, travestit, îi pune la încercare, se luptă cu o turmă de mistreți și de boi), ȝiganii ajung la Spăteni, unde Parpangel se căsătorește cu Romica, găsită între timp. La nuntă povestește călătoria lui în rai și iad. Țiganii vor să își facă un stat al lor (Cântul X), „*Să hotărască ce stăpânie/ Ar fi bună pentru ȝigănie*”, dar discuțiile despre forma de guvernământ, neînțelegerea cu privire la conducători duc la o încăierare generală. Domnitorul este înlăturat de intrigile boierilor și ia drumul pribegiei. Tânărul Romândor, adresându-se lui Vlad Țepeș, exprimă dorința de a continua lupta: „*Du-ne măcar în ce parte/ Ori la slobozie sau al moarte!*” Discursul impresionant al domnitorului pare vocea unei alte epoci (pașoptistă) exprimând un mesaj de încredere în dobândirea libertății:

*Ci să cruțați-nalta bărbăție
Spre mai bune vremi, de-or fi să fie!*

Vă mulțumesc dar eu, domnul, țara,

¹⁵ Elvira Sorohan, *Sensul european și originalitatea alegoriei*, în *Introducere în opera lui Ion Budai-Deleanu*, Buc., Minerva, 1984, p. 180.

¹⁶ *Ibidem*.

*Pentru-a voastră vitează sâlință.
Mergeți, dragii mei! Fugiți de-ocară
Ce-așteaptă pe cei fără credință,
Ce s-aruncară la turci în brață!
Lăsați, după vrednicii să pață.“*

O problemă luată în discuție în bibliografia de specialitate se referă la tema operei. Majoritatea opiniilor afirmă că tema esențială ar fi satirizarea stărilor de lucruri din societatea contemporană autorului, că sunt puse în discuție rânduierile feudale. Radicalismul convingerilor lui Ion Budai-Deleanu îl distanțează, cum spune Paul Cornea¹⁷, de „aerul grav și posomorât al reprezentanților Școlii Ardelene”, vorbind despre sacru în spirit voltairian, punând problema formelor de guvernământ ca un elev al lui Montesquieu și apărând egalitatea naturală a oamenilor ca un discipol fidel al enciclopediștilor. Însuși autorul a afirmat că „jucăreaua” lui e alcătuită și din gânduri serioase. Așa cum arată la începutul *Cântului XI*, critica se îndreptată împotriva unor rele general-umane:

*Doamne, la ce-mi dăduși minte bună
Și-inimă de milă sâmțitoare,
Deacă nu mi-ai dat cu ceste-împreună
Și putere-în mâni izbânditoare,
Să pedepsesc pe toți cei ce-înșală
Și-asupresc oamenii fără sfială!...*

*Când văd omenirea ticăloasă,
Cu totul oarbă și-întunecată,
După mii și mii de-ani abia scoasă
Din pruncie, în vrăji afundată,
Plâng cu lacrimi neconținute,
Cum plângeai oarecând, Eraclite!*

Starea de înapoiere și decădere se datorează poftelor nestăpânite ale oamenilor, tiraniei unor despoți, tâlharilor care măcelăresc lumea și dezlănțuie războaie. Autorul, prin gura unor personaje, emite puncte de vedere despre diferite forme de guvernământ, despre cauza relelor din lume. Omul e singurul vinovat de situația în care se află lumea. *Țiganiada* este, din această perspectivă, și o meditație asupra destinului umanității. Tânguirea poetului că nu mai sunt eroii de altădată care să

¹⁷ Paul Cornea, *Ion Budai-Deleanu - un scriitor de renaștere timpurie într-o renaștere întârziată*, în vol. *Studii de literatură română modernă*, Buc., EPL, 1962, p. 20. ¹⁸urm.

apere dreptatea în lume este întâmpinată de Erudțian (*Cântul VII*):

*Unde sunt vitejii cei din zile
Eroii cei cu vârtute rară,
Carii-înlibovindu-să-în copile
Călătoria întins din țară-în țară
Luptându-să cu lei și gligani,
Curățind pământul de tirani,*

*Ce nu răbda ca-asuprit să fie
Cel mai slab de cătră cel mai tare,
Neamuri întregi scotea din robie,
La nevinovați apărătoare
Mână dând, nice lua vreodată,
Nice poftea pentru ajutoriu plată!*

Erudțian notează: „... însă acestor rele de astăzi, nu sunt vremile de vină, ci tu însuși, omule; căci, de n-ai vrea tu, nime nu te-ar asupri, fiind că ai minte și putere. Dar ce folos, când tu acea minte întrebuințezi asupra-ți și puterea-ți împrumuți celora ce vor să te supuie”. *Țiganiada* exprimă, într-o formă specifică, idealul superior al dreptății și binelui suprem, care se poate realiza la nivel individual, colectiv sau național. Figura lui Vlad Țepeș are o valoare simbolică pentru că întruchipează idealul suprem al libertății naționale. Reprezentanții Școlii Ardelene au preluat idei iluministe orientându-se spre anumite personalități ale timpului care le-au exprimat. Samuil Micu, Gh. Șincai, Petru Maior au ca izvoare teoretice principii filozofice iozefiniste și wolffiene, în timp ce Ion Budai-Deleanu se orientează spre francezii Montesquieu, Rousseau și Voltaire, ceea ce explică radicalismul punctelor sale de vedere. Muza e „cârtitoare”, însă nu minte: „Cu toate aceste musa nu minte,/ Ci numai cât are o gură mare/ Și câteodată-i pre cârtitoare [...] Așa-i musa mea! de minte-ușoară/ Iar’ de gură tocma ca ș-o moară”. (*Cântul VII*, strofele 14 și 15). Punând totul sub semnul unei „glume”, critica aspră îi vizează pe toți cei care, cum spune autorul în *Epistolie...*, „tocma așa au făcut și fac , ca și țiganii oarecând”. E o „satiră travestită”, în genul lui Montessquieu. Alegoria apelează la comic, ironie, echivocuri. *Cântul X* și *Cântul XI*, sub pretextul discuțiilor pentru alegerea formei de guvernământ, expune o serie de critici despre realitățile societății contemporane. Baroreu susține monarhia („stăpânia monahică/ Este dintru toate mai harnică”), Slobozan republica („Vru s-arete din minte și carte/ Că nu-i domnie mai fericită/ Decât o republică-așezată”), iar Janalău (*Cântul XI*) propune o formă mixtă de guvernământ - demo-aristo-monarhicească, fiindcă aceeași formă de guvernământ

poate fi și bună și rea: „*Cu-un cuvânt, eu socotesc că toate/ Formele de domnii cunoscute,/ Pot fi bune și neasămănate/ Într-un popor bun și cu vârtute;/ Și iarăși pot fi nesăvârșite/ La noroadele nenărvite.*” Nota lui Erudițian că „Janalău purtă biruință” ar indica o opțiune a autorului.

Plecând de la doctrina clasică, Ion Budai-Deleanu își structurează narațiunea în 12 cânturi, însoțite de invocația către muză și un *Argument*, de fapt o strofă care rezumă acțiunea din cântul respectiv, folosește versul italian de tip clasic, introducând în acțiune și miraculosul. Autorul depășește canoanele clasice, realizează „o izvoditură nouă și originală” și introduce elemente specifice artei romantice și realiste de mai târziu. Tipologia personajelor este expresivă în acest sens. Ion Budai-Deleanu se arată un precursor al lui I. L. Caragiale prin importanța pe care o acordă acestui element al compoziției și prin felul în care exploatează cu dexteritate virtualitățile artistice legate de statutul personajului. Comicul de nume, de situație, de caracter se regăsesc în *Țiganiada* în chip frecvent, nu accidental. Al. Piru a studiat corespondența dintre numele personajului și caracterul lui, însușirile lui fizice și psihice. Distribuirea eroilor este „muzicală, poetul alegând totdeauna pe acela care sugerează și noțional și fonetic însușirile fizice și morale”¹⁸: Boroșmândru (boros, „amețit”, maghiară), Ciormoi (cior, „hoț”, țigănească), Ciuciu (ciuci, „tăiței”, „macaroane”, „om hâtru” - țigănească), Gogoman (prost), Covrig, Cârlig, Neagu (încăpățânat), Sperlea (nepieptănat), Ciurilă, Șoșoi (iepure), Parpangel (țigan tânăr), Corcodel (corco, „însuși”, del, „zeu”), Păpuc, Peperig, Pleșca, Guladel (gula, „dulce”, del, „zeu”) ș. a. Prin derivare cu sufixe diminutive sau augmentative, se obțin efecte comice: Corcodel, Căcăcea, Cucavel, Năsturel, Șugurel, Șuvel etc. Bălăban, Dârloi, Ghiolban, Gogoman, Goleman, Slobozan ș. a. Spiritul ludic al autorului se manifestă și în alegerea numelor personajelor din subsolul textului: Asciteanu („cârcotașul”), Evlaviosul, Filologos, Othodoxos, popa Nătăroi din Tândarânda, Sfântoievici, Suflăvânt, Suspusanul, Adevărovici, Căpitan Pățitul, Dubitanțius, Mândrilă, Musofilos, Onochefalos („cap de măgar”), Răbdăceanu ș. a.

Personajele sunt individualizate prin limbaj, par stăpânite de un adevărat demon al vorbirii. Chia și muza este vorbăreață: „*Așa-i musa mea: de minte ușoară/ Iar din gură tocma ca ș-o moară*”. Uneori sunt foarte interesante comentariile personajelor de subsol, care oferă câteva posibile lecturi: lectura literală (Onochefalos, Simplițian), lectura naivă sau, mai degrabă, cârcotașă (Idiotiseanul), lectura savantă (Erudițian,

¹⁸ Al. Piru, *Introducere* la I. Budai-Deleanu, *Opere*, vol. I. Ed. critică de Florea Fugariu, Buc., Minerva, 1974.

M. P.). Adnotările personajelor creează un plan diacronic al textului, fiindcă personajele-comentatori nu se exprimă simultan, ci, uneori, la un anumit interval de timp, ceea ce sugerează că manuscrisul ar fi circulat. La un moment dat, se iscă o gâlceavă între comentatori, cum se întâmplă în *Cântul II*, la strofa 83.

Ion Budai-Deleanu se dovedește un maestru al scenelor colective, al tablourilor de compoziție. Scena defilării gloatelor e semnificativă. Tabloul înfățișat nu e o simplă descriere, ci o complexă revelare a unor aspecte sugestive despre înfățișarea personajelor, trăsăturile lor fizice individuale și colective, aspectele vestimentare, gesturi, reacții, toate creionând expresiv universul moral al personajelor, psihologia lor, mediul social, preocupările caracteristice.

Țiganiada depășește epoca în care a fost scrisă. Comentatorii remarcă acest aspect, subliniind că intuițiile artistice ale lui Ion Budai-Deleanu urcă spre romantism și realism cu o dexteritate surprinzătoare. Paul Cornea numește caracterul paradoxal al epopeii: „*Țiganiada* este o insurecție - poate cea dintâi la noi- împotriva clasicismului, cu tot ceea ce presupune în ordine filozofică și artistică”¹⁹. Nimic nu prevestea apariția acestei scrieri cu adevărat inedite, având în vedere conținutul nou, surprinzător, deschis unor probleme foarte diverse, „localizarea” (individualizarea) personajelor, spre deosebire de cele clasice, caracterizarea psihologică prin limbaj, gesturi, fapte, folosirea regionalismelor, onomastica, resursele pitorești ale limbajului, invenția verbală ș. a. „Seva populară trece gâlgâind prin acest trunchi clasic”, spunea G. Călinescu²⁰, și afirmația se poate verifica la tot pasul. Ion Budai-Deleanu integrează, înaintea lui Ion Creangă, proverbele și zicătorile în țesătura textului: „a bate în zădar lela”, „la fala goală traista-i ușoară”, „norocul bun nu-i un pat cu pene”, „a te gânfa ca broasca-n tău”, „dracu să vă îngâne”, „cugetând ca porcu la ghindă”, „de ți-ar fi mintea lungă ca căciula”, „a râde ca dracu de porumbele, fiind el mai negru decât ele” ș. a. Ele sunt și o sursă de umor, alături de găselnice lingvistice cu sens umoristic: „Boroșmândru taie-n turci ca-n clisă”, „minte îngerească, zise el scuișând cu ceva tusă”, „nici să vă dați cu una cu doao, căci nici voi sunteți făcuți din oao”, „șădeți acum întâiași pă burice”, „avea piept vârtos ca de aramă și glas mai mare de-un bou de baltă”, „dă groază tot părul mi să-înspică” ș. a.

Ca și *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, ori *Istoria ieroglifică* a lui D. Cantemir, *Țiganiada* lui Ion Budai-Deleanu este o sinteză de limbă românească dintr-un

¹⁹ *Op. cit.*

²⁰ *Op. cit.*

anumit moment al evoluției sale: „*Țiganiada*, afirmă T. Vianu, (este) o oglindă a tuturor posibilităților graiului nostru la sfârșitul secolului al XVIII-lea”²¹

c. *Trei viteji*

Este o altă epopee eroi-comică de Ion Budai Deleanu, rămasă neterminată și în manuscris (au fost redactate primele trei cânturi și 22 de strofe din cel de al patrulea).

A fost editată pentru prima dată în 1927 de Gheorghe Cardaș. Au urmat o ediție îngrijită de Emanoil C. Grigoraș (1928) și două ediții sub îngrijirea lui Jacques Byck (1956 și 1958).

Episodul Becicherec Iștoc făcea din prima variantă a *Țiganiadei*, terminată în 1800 (de data aceasta eroul se va numi însă Beșcherec), dar a fost eliminat din a doua variantă (1812) pentru a păstra unitatea narațiunii. Inițial episodul a avut două cânturi la care s-au adăugat al treilea și 22 de strofe din al patrulea (istorisirea aventurilor la care vor participa și ceilalți „viteji”).

La începutul Cântului III, autorul face câteva considerații cu privire despre nebunie și nebuni, sugerate, așa cum arăta Ion Breazu, de lucrarea lui Erasmus de Rotterdam *Elogiul nebuliei*. Ion Budai-Deleanu consideră că înțeleptul Solomon a descoperit un adevăr esențial când a afirmat că oamenii sunt incapabili de a se apropia de adevăr, de „a vedea curat a soarelui rază”. Oamenii nu pot analiza realitatea obiectiv, toți sunt subiectivi, denaturează realitatea, adevărul. Cauza acestei situații o constituie slăbiciunile, păcatele, poftete. Oamenii nu pot fi împărțiți în drepti și nebuni, ci în nebuni și mai nebuni. „*Este un rău în tot ceea ce se face sub soare, zice Ecclesiastul (Solomon), căci toți au aceeași soartă și pe lângă aceasta inima oamenilor e plină de răutate și nebunia în inima lor dăinuiește în toată viața lor și se duc în același loc cu cei morți*” (*Ecclesiastul*, 9, 3).

Formula adecvată acestei teme a fost găsită de Ion Budai-Deleanu la Cervantes. „Eroii” par multiplicați după Don Quijote. Utilizând o formulă prozodică înrudită, dar nu identică *Țiganiadei*, epopeea *Trei viteji* a fost probabil gândită ca o continuare/dezvoltare a epopeii principale. Timpul exact în care se desfășoară acțiunea nu este precizat, dar în text se face aluzie la o epocă de lupte ale muntenilor

²¹ T. Vianu, *Din problemele limbii literare române la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în vol. *Probleme de stil și artă literară*, Buc, 1955, p. 183.

cu turcii și la o perioadă în care praful de pușcă abia începuse să fie cunoscut în Țara Românească. Autorul ardelean vrea, în mod evident, să sublinieze (ceea ce în *Țiganiada* făcuse doar într-un mod indirect și alegoric) legătura de destin și de apartenență la un același spațiu a celor trei țări românești. Ardeleanului Beșcherec Iștoc (însoțit de scutierul său bănățean, „frățuțul” Crăciun) îi mai adaugă, deci, două personaje principale: Chir Calos de Cucureaza (un „viteaz” muntean, care are și el un scutier, pe Trandafir) și Născocor de Cârlibaba, care vine din Moldova. Cei trei „eroi” au ceva în comun: faptul că erau prostănaci, scrântiți și aveau iubite infidele.

Toți cei trei eroi sunt, de fapt, chiar dacă nu neapărat în mod conștient, niște impostori. Sub raportul vitejiei, în primul rând (cele câteva confruntări în care sunt antrenați demonstrează lașitatea lui Calos și Născocor, iar temeritatea lui Beșcherec e determinată doar de nebunia care-l împiedică să facă diferența între iluzie și realitate); în ceea ce privește „noblețea”, în al doilea rând, Beșcherec e un țigan ce se ține român numai pentru că nu poate încă aspira la demnitatea de nemeș ungur („măcar că lui pe-ungurie îi plăcea mai mult decât românește”), Chir Calos din Cucureaza e, de fapt, un grec pripășit în Țara Românească și îmbogățit prin comerțul de băcănie, iar Născocor din Cârlibaba e „căpitan de țigani” în Moldova.

Cei trei eroi colindă lumea (de fapt, spațiul romanesc de la nord și de la sud de Carpații meridionali) în căutarea iubitelor pierdute (Beșcherec și Născocor) sau a aventurilor care ar trebui să-i ridice în ochii unei iubite prezumtive (Chir Calos) și ajung să se întâlnească și să se confrunte de câteva ori. În partea de început a poemului, singura redactată și păstrată, autorul acordă mai mult spațiu peripețiilor lui Beșcherec, pe care-l construiește având ca model și pe Don Quijote al lui Cervantes, cum o spune el însuși într-una dintre notele variantei A a *Țiganiadei*. Beșcherec o caută pe Anghelina, Chir Calos de Cucureaza vrea să obțină mâna prințesei Smaranda, Născocor o caută pe Chirana. Beșcherec Iștoc citește *Alexandria* și vrea să săvârșească și el fapte eroice. Socotește că soția lui Anghelina a fost răpită de zmei și că datoria lui era aceea de a o elibera. Își alege o armură veche, încalecă pe Ducipal și luându-l cu el pe Cărciun, pornește spre Țara Românească să lupte cu turcii. Fiind un „zbrevuiat”, ca și ceilalți, caută primejdii. O tânără păstorită e confundată cu o zână, o pisică e considerată balaur, cei zece câini sunt zmei.

Ion Budai-Deleanu reia mai multe dintre procedeele și elementele de conținut din *Țiganiada*. Lipsesc textele introductive, dar autorul lasă spațiile albe din josul

paginilor, unde ar fi trebuit să figureze notele, renunță la strofa rezumativă din fruntea fiecărui cânt, dar nu și la introducerile „filosofice” (găsim aici meditații cu privire la adevărata noblețe, la „nebulia” care conduce lumea sau la răul pe care l-au făcut armele de foc, distrugând adevărata vitejie, care implica neapărat înfruntarea dușmanului față în față).

Sunt semnalate, ca și în *Țiganiada*, elementele de strategie narativă. Tot ca în *Țiganiada*, autorul apelează la surse folclorice și descrie detaliat un procedeu de „aducere” a celui pribeag prin practici magice (pasajul corespunde celui în care, la fel de amănunțit, este descrisă farmacopeea populară la care recurge Brândușa pentru a-l reînvia pe Parpangel) sau pune pe un rapsod (aici pe nume Hrizea) să cânte începutul poveștii lui Arghir și un cantec bahic (textele sunt cele din *Țiganiada* B, povestea lui Arghir întreruptă însă ceva mai devreme).

La fel, discuția dintre Beșcherec și Crăciun despre originile iobăgiei în Ardeal și egalitatea naturală a oamenilor pare a îndeplini rolul amplei dezbateri despre formele de guvernământ din *Țiganiada* B. Principala deosebire constă în faptul că, de data aceasta, autorul recurge la una din formulele cunoscute ale eroi-comicului, anume parodia. Atât cât a fost redactat, poemul nu pare să lase loc eroicului propriu-zis și nici planului miraculos. De asemenea, dacă în *Țiganiada* locul principal îl ocupă personajele colective (țigani, români, turci, sfinți, diavoli) dintre care se disting abia câteva personaje reprezentative, *Trei viteji*, după cum arată și titlul, este un poem despre „eroi” individualizați (prin origine, genealogie, tip specific de nebunie) și care acționează singuri, iscusința de narator a autorului făcând însă să li se încrucișeze poveștile.

Ca și în *Țiganiada*, autorul știe să istorisească, să mânuiască episoadele, să întrerupă firul epic și să-l reia la distanță fără a pune în pericol logica temporală sau inteligibilitatea, schițează siluete caricaturale memorabile, mimează convingător oralitatea (chiar cu coloratură dialectală), are haz și e capabil să supună sintaxa și vocabularul exigențelor prozodice fără să provoace niciun fel de dificultăți cititorului²².

²² V. Ț. *Istoria literaturii române*, vol. II. *De la Școala Ardeleană la Junimea*, Buc., 1968, Ed. Academiei, pp. 66-87.

III. POEZIA ROMÂNEASCĂ PREMODERNĂ

1. Poezii Văcărești

Ienăchiță Văcărescu

Ienăchiță (Ianache) Văcărescu (circa 1740 - 11 iulie 1797, București) este un cărturar, poet, filolog și istoric. Era descendentul uneia dintre cele mai vechi și mai puternice familii boierești din Țara Românească. După o tradiție, între nobilii transilvăneni ce l-au urmat pe Radu Negru retras din calea ungarilor catolici „în lunca înverzită ce-i zice Câmpulung” (A.I. Odobescu), se afla și un nepot, Neagoe Văcărescu, fiul lui Dan, voievodul Făgărașului; acesta, stabilindu-se pe malul Dâmboviței, a întemeiat sate și biserici; un urmaș, Pătrașcu, agă și ban al Craiovei, l-a însoțit pe Mihai Viteazul în toate bătăliile; bunicul, Ianache Văcărescu, cumnat și vistier al lui Constantin Brâncoveanu, a fost decapitat în 1714 la Constantinopol, odată cu domnitorul. Tatăl, Ștefan Văcărescu, logofăt, vistier și mare ban, avea talent, dedica versuri domnitorului Scarlat Ghica, fiind apreciat pentru orațiile de sărbători pe care le compunea; mama, Ecaterina (Catinca) Done, îi era nepoată de soră cronicarului Ion Neculce.

Învățătura primită de Văcărescu a fost dintre cele mai alese: în casă a studiat greaca (dascăl era Neofit Kavsocialivitul), franceza (cu Linchou), latina și germana (cu Weber); un hogaș l-a inițiat în limba turcă; se poate, de asemenea, să fi fost trimis la o școală în Veneția, pentru că știa foarte bine italiana și, la îndemnul lui, serdarul Antonie Manuil a tradus, din Geminiano Gaeti, *II giovine istruito*, scriere care, cu un titlu în grecește însemnând *Triumful credinței ortodoxe*, a apărut în 1791 și i-a fost dedicată. După moartea tatălui, otrăvit din porunca domnitorului Constantin Cehan Racoviță, Văcărescu, care din 1760 făcea parte din Divanul domnesc (vel comis, vel căminar), se refugiază la Constantinopol și aici, cu învățatul Halii Hamid din secretariatul împărațesc, aprofundează gramatica limbii turce, studiază araba și persana. Prin tergimanul Porții, Iacovache Rizu, cu a cărui fiică, Elenița, era căsătorit, intră în cercul relațiilor diplomatice. E mare clucer și, sub Grigore Alexandru Ghica, cumnatul său, mare vistier.

În anii războiului ruso-turc (1768-1774), sub ocupația rusească, împotriva curentului („unii pântru râvna legii, alții pântru pohta slavei și alții pântru iubirea hrăpirii să

făcură ostași ruși", scria el), se află împreună cu familia în pibegie la Brașov. Îi scrie feldmareșalului Rumianțev și obține eliberarea când, cu pașaportul în neregulă, e oprit de autorități de a participa, ca dragoman al delegatului otoman, la conferința de pace de la Focșani.

În 1773 îl cunoaște pe împăratul Iosif al II-lea; acesta, în trecere prin Brașov, le acordă boierilor „înstrăinați” audiențe; Văcărescu, servindu-le de translator prin intermediul limbii italiene, se vede prețuit de înaltul suveran. După pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774), fiind numit domn Alexandru Ipsilanti, este chemat la Țarigrad spre a-l însoți în țară. E pentru a treia oară vistier, apoi spătar. Colaborează, în baza unor temeinice cunoștințe juridice, la întocmirea primei condici de legi a Țării Românești, tipărită în 1780 (*Pravilniceasca condică*), și sprijină inițiativele „înțeleptului” Ipsilanti de a statornici învățământul. Hrisovul de organizare a școlii, redactat în 1775 de Văcărescu (argumentează Cornel Cârstoiu), este un elogiu luminist adus învățaturii, „podoabă” prin care se câștigă „cunoștința lucrurilor și ființelor” și traiul „după rațiune”, „prin niște reguli foarte exacte”.

Ca om de încredere și diplomat, e trimis în 1781 să îi aducă acasă pe cei doi fii ai domnului, fugari în Transilvania. Ajunge la Curtea de la Viena, are întrevederi cu prințul Kaunitz, cancelarul aulic, este primit de împăratul Iosif al II-lea și, impresionând prin elocință, tact și demnitate, își duce la bun sfârșit misiunea, căci beizadelelor li se retrage azilul politic. Între timp Alexandru Ipsilanti fusese mazilit, iar el era numit locțiitor al domnului (caimacam). Căsătorit, după moartea Eleniței Rizu (mama poetului Alecu Văcărescu), cu Elena Caragea, apoi, la pierderea acesteia, cu sora ei, Ecaterina (cu ea având un al doilea fiu, Nicolae, ce va dovedi și el înclinații pentru poezie), Văcărescu este scurt timp ginerele domnitorului Nicolae Caragea. Spătar în timpul acestuia și sub Mihail Suțu, succesorul lui, din nou vistier, Văcărescu a construit, la Brăila și Silistra, poduri pentru armata otomană aflată în pregătiri de război cu Austria.

Îl sprijină pe Nicolae Mavrogheni, care i-a urmat lui Mihail Suțu (deși îl disprețuia, considerându-l „om prost și la hire, și la gândire”), ca să înființeze la Țarigrad o școală destinată aprofundării limbii turcești de către tinerii din principat. Acesta, la rândul său, îl ajută să-și tipărească în 1787, în două ediții, la Râmnic și la Viena, cartea *Observații sau Băgări dă seamă asupra regulilor și orândueleur gramaticii rumânești*. În același an, „din poruncă domnească”, alcătuită, ajutat de un pictor, o lucrare cartografică pentru însemnarea localităților și a drumurilor de la Dunăre la Adrianopol (e posibil, crede istoricul Andrei Pippidi, ca harta *La Bulgaria e România*, editată la Siena în 1791, să fie întocmită tot de Văcărescu).

Mavrogheni, sporind obligațiile financiare ale boierilor către Poartă și știindu-l ostil (Văcărescu chiar a fost, la 1786, autorul unui memoriu, un „arz”, ce denunța autorității otomane abuzurile domnitorului, iar în anul următor s-a aflat printre demnitarii care au propus Guvernului imperial de la Viena - ca soluție-limită în fața nedreptății - anexarea Țării Românești), refuzase cererea acestuia de a se „strămuta”, odată cu izbucnirea conflictului armat austro-turc din 1787, la Constantinopol; îi permite ca, alături de alți boieri suspecți de a fi în corespondență „cu nemții și cu muscalii”, să se retragă la Nicopole și apoi, separat de soție, în insula Rhodos.

Pentru a face față „valurilor întristărilor” în fața „lumeștilor furtuni ale întâmplărilor”, în surghiun va lucra la o *Istorie a prea puternicilor împărați*

othomani, încercând, pe baza analelor turcești, a informațiilor culese de la istorici greci, latini, francezi și italieni și după modelul lui Dimitrie Cantemir, să prindă „începerea [...], creșterea, starea și urmările” acestei „stăpâniri”, își regăsește familia în 1790; după pacea de la Șiștov se întoarce în București și la „trecherile de vreme cele veselitoare de suflet”, către care, rafinat și epicureu, nu era mai puțin înclinat. Venirea în scaunul Țării Românești a lui Alexandru Moruzi (1793) îl pune într-o înfruntare deschisă, acutizată și de dragostea ce îl lega de soția domnitorului, cu superbia și superficialitatea fanariotului, dar nu îl lipsește de dregătorii: este mare spătar și, iarăși, vistier.

Retrăgându-se prudent un timp din viața Curții, dar chemat de urgență pentru a găsi o soluție ravagiilor foametei și ciumei, el impune - gest fără precedent - să se prezinte în fața înaltei adunări cu ișlicul pe cap, motivând că se afla bolnav. Sustine să fie cerută de la sultan și împărțită populației zahereaua (proviziile strânse pentru turci în serhaturile de pe Dunăre), soluție care, acceptată, scapă țara de foamete. Numele i se leagă de înființarea unei flote pe fluviu, de primele legi în organizarea armatei terestre și, mai ales, de instituirea Logofeției de Obiceiuri, instituție politică și culturală care se ocupa de protocol: era menită a păzi „cu cuviință și statornicie” - în baza unor norme extrase din condicile împărătești ale Țarigradului sau din hrisoave interne și a informațiilor furnizate de ele privind istoria, geografia, viața bisericească și politică a țării - regulile diverselor ceremonii, fixarea dregătoriilor etc.

Se știe că Văcărescu obținuse și copiasse prin strădania sa prețioase documente și că le păstra în „arhiviile” casei de pe Podul Mogoșoaiei (A.I. Odobescu). Astfel, *Condica divanului Valahiei (Condica Văcărescului)*, o copie de 214 file în chirilică îi este atribuită (Dan Simonescu), el fiind traducătorul semnat al hătișerifului acordat de sultanul Selim al III-lea raialelor românești la 1791. Tot el ar fi fost traducătorul hătișerifului „împăratului Hamid”, emis de cancelaria Porții în timpul lui Alexandru Ipsilanti (1774), care s-a păstrat într-o broșură nepublicată (Eugenia Dima). Logofeția de Obiceiuri funcționa deja din martie 1797 sub conducerea lui Isac Ralet, dar hrisovul de înființare întocmit de Văcărescu (Dan Simonescu) este făcut public în 20 iulie 1797, la câteva zile după moartea sa - un sfârșit suspect, probabil prin otrăvire, datorat uneltirilor lui Alexandru Moruzi, care amenințase că îl va pune în ștreang ori îl va sugruma chiar cu pletele doamnei.

Văcărescu a fost o personalitate suprinzătoare, unind cărturarul subțire, poliglot și erudit cu dregătorul activ și abil. Legiuitor, diplomat, istoric, orientalist, el a înțeles să fie, în numele iubirii de patrie, într-o vreme de înstrăinare culturală, și un deschizător de drum în cultivarea limbii române prin gramatică, poetică și lirică. Cultura sa, întinsă, era clasică („lăudații” Aristofan, „Isiod”, „Euripidu”, „vestitu Omir”, Aristotel, Salustiu, „Ovidie” și „Verghilie”, „Tasu”, „Ariostu”, „Petrarha”, filosoful „Volter” sunt deseori citați) și îi impunea respectul normei și al modelului. De aceea, drept „începere de învățătură, iar nu priveriște de trecere de vreme”, el alcătuiește una din primele gramatici ale limbii române, având ca izvoare pe Girolamo Gigli cu *Lezioni di lingua toscana*, *Gramatica geografică* a lui Gheorghios Fatseas, *Gramatica greacă completă* a lui Antonio Catiforos, apărută la Veneția în 1734.

În fața îndrăzelii de a aduce, după pilda marilor culturi, „și această limbă a noastră în sistemă gramaticească”, Văcărescu, care și-a recunoscut „nedăstoinicia” („om plin de amatie și neștiință”), își intitulează cartea *Observații sau Băgări dă seamă asupra regulilor și orândueleurilor gramaticii rumânești*. Necesitatea scrierii acesteia este

pentru el de neocolit, căci ține de datoria morală față de „limba patriei noastre prin care cuvântăm, limba cu care ne închinăm marelui Dumnezeu proslăvindu-l întru închinăciunea Troiții cei de o ființă, limba cu care cuvântând petrecem viețuirea aceasta vremelnică și nădăjduind dobândirea acei statornice ne străduim a o câștiga”; fără gramatică, limba e amenințată de „strămutare” și „dejghinare”.

Romanitatea limbii române este ideea care îl conduce, și în acest cadru el încearcă să rezolve lipsa „termenilor științei” și a neologismelor de care leagă dificultatea tălmăcirii lucrărilor cu conținut științific și filosofic, cât și puținătatea cunoștințelor din domeniul retoricii și al poeziei, încât, după ce clasifică și definește, în cartea întâi, părțile cuvântului, iar în cea de-a doua prezintă regulile pronunției, ortografiei și sintaxei, adaugă și o parte dedicată poeziei sau artei versului. Aici definește stihurile „iambicești, dactilicești, troheos” (și le ilustrează cu versuri alcătuite de el), apoi figurile „gramaticicești” (elipsa, hiperbatul, silepsa, anacolutul), încheind cu alegoria și metafora, văzute ca fundamentale în retorică.

Terminologia lui Văcărescu, în cea mai mare parte calchiată după italiană, se întrebuințează și astăzi, iar autorul, deși era orientalist și întocmise un dicționar român-turc, a contribuit la îmbogățirea limbii literare cu numeroase neologisme romanice. Curiozitatea neobosită în problemele de limbă l-a dus și la alcătuirea unui dicționar român-german / german-român, acesta, ca și celălalt, rămas, în vitregia vremurilor, netipărit, precum și la o încercare de traducere din grecește a unei *Prescurtări de logică după Aristotel*.

Neterminată, întreruptă chiar în mijlocul unei fraze, și publicată abia în 1864, când Al. Papiu-Ilarian o include în *Tezaur de monumente istorice pentru România*, a fost și *Istorie a prea puternicilor împărați othomani*, la care a lucrat ani în șir. Este o prezentare pe scurt a domniilor otomane, începând de la 1300, cu Osman I, fondatorul imperiului, până la sultanul Selim al III-lea, precedată de biografia profetului Mahomed. Izvoarelor mărturisite în note - „Nichifor, Zanora, Laonic, Leungravie, Lodvocat, Cantemir, Volter, Bușing și alții” - li s-au adăugat, pentru ultima parte, amintirile autorului (care, în paralel, va pomeni și domniile din Principate). Lucrarea, văzută fie ca „o operă de istorie universală” (N. Iorga), fie ca o scriere encomiastică, mărturie a atașamentului față de Poartă al lui Văcărescu, furnizează însă prețioase informații de sursă biografică asupra epocii.²³

Poezia lui Ienăchiță Văcărescu

La începutul *Gramaticii* sale din 1787, Ienăchiță Văcărescu așază primele versuri lirice românești, stihuri de invocare a muzei, precum odinioară autorii de epopei: *Musă, putere dă, mă rogu, la graiurile mele. / Zi-m cumu să-ncepu? 'n ce fel s-arăt gândirea mea prin ele? Și: Și ce voiesc cum poci s-arăt? Am glas?/ Muză, grăiește/ Zi ce să cuvine sau fă-mă a-nțelege. ? Cum să arăt mai pă-nțele în grai curgere bună./Cugete frumoase, cu poetice faceri*. E în aceste modeste versuri o primă artă poetică în jurul ezitării, neștiinței de a începe, care definește poezia drept

²³ Academia Română, *Dicționarul general al literaturii române* -vol. Ț-Z, Buc., Ed. Univers Enciclopedic, 2009, p. 215 și urm.

„Cugete frumoase, cu poetice faceri”. E, de asemenea, o exprimare a „conștiinței dificultății de a scrie”²⁴. Nu în versurile ocazionale surprinde Ienăchiță Văcărescu, ci acolo unde sugerează o autentică trăire a unor stări de plinătate a iubirii. „Nașterea conștiinței poetice, observă E. Simion,²⁵ coincide cu nașterea conștiinței erotice”, observație valabilă pentru toți poeții Văcărești. Ienăchiță tatonează, experimentează, dar adesea dă frâu liber stărilor. În *Gramatica* sa găsim o serie de „chipuri” sau eșantioane metrice, introduce pasaje rimate în *Istorie...*, scrie stihuri și în grecește, laude „la stemă”, la „ceșmeaua cea din drum” și, punând frâu la „împotrivnica armadă dă patimi”, se roagă în versuri Sfintei Fecioare. Se recunosc în poezia sa diferite modele din literatura europeană contemporană lui, mai ales de sorginte grecească. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea s-a născut poezia Greciei moderne în atmosfera cosmopolită a Constantinopolului, care a influențat societatea româno-grecească din Țara Românească. Modelul pentru Ienăchiță a fost Athanasios Psalidas²⁶, din care se inspiră în *Tu ești puișor canar* și *Amărâtă turturea*.

*Amărâtă turturea
Când rămâne singurea,
Căci soția și-a răpus,
Jalea ei nu e de spus.*

*Cât trăiește tot jălește,
Și nu se mai însoțește!
Trece prin flori, prin livede,
Nu să uită, nici nu vede*

*Trece prin pădurea verde
Și să duce de se pierde.
Zboară până de tot cade,
Dar pre lemn verde nu șade.*

*Și când șade câteodată,
Tot pre ramură uscată.
Umblă prin dumbrav-adâncă,
Nici nu bea, nici nu mănâncă.*

*Unde vede apă rece,
Ea o turbură și trece;
Unde e apa mai rea,
O mai turbură și bea.*

Unde vede vânătorul,

²⁴ E. Simion, *Dimineața poezilor*, Buc., ȚCartea Românească, 1980, p. 16.

²⁵ *Op. cit.*, p. 7.

²⁶ A publicat în 1792 la Viena volumul *Efectele amorului*.

*Acolo o duce dorul,
Ca s-o vază, s-o lovească,
Să nu se mai pedepsească.*

*Când o biată păsărică
Atât inima își strică,
Încât dorește să moară
Pentru a sa soțioară,*

*Dar eu om de-naltă fire,
Decât ea mai cu simțire,
Cum poate să-mi fie bine?!
Oh, amar și vai de mine!*

*Tu ești puișor canar!
Nu te hrănești cu zahar,
Nici măcar cu cânepioară,
Ci hrăpești o inimioară
Ce-ai făcut-o jertfă ție!
Ce-ai cu ea de gând nu știe!!*

Motivul „Amărâtă turturea” vine din *Fiziolog*, de unde a fost preluat de *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. Se găsește în folclorul nostru, dar și al altor popoare. La greci poezia a devenit bocet.

Ienăchiță Văcărescu a preluat din modelele pe care le-a avut o soluție stilistică la modă în poezia romantică românească, împotriva căreia se va exprima Titu Maiorescu - folosirea diminutivelor: inimioară, soțioară, cânepioară, lățișor, zarifior²⁷, puișor etc. Lângă versurile de adânc oftat poeticesc, se află cele care, într-o notă gravă, exprimă sentimente înalte față de limba română, patrie. Testamentul său poetic a devenit emblematic:

*Urmașilor mei Văcărești!
Las vouă moștenire:
Creșterea limbei românești
Și-a patriei cinstire.*

Poezia erotică este una convențională, care recurge la alegorie și interogație. Eugen Simion are dreptate când afirmă că „Ienăchiță, Alecu cântă mai ales iubirea și aproape deloc femeia individualizată moral și corporal. Înflorește în jurul acestei imagini abstracte o întreagă mitologie a jertfei și suspinului, reluată, îmbogățită de

²⁷ Diminutiv de la *zarif*, *zarifă* - frumos, strălucitor, delicat.

urmași”²⁸. Întregul arsenal erotic nu face altceva decât să teatralizeze sentimentul, să configureze o istorioară a suferinței pricinuită de iubire: boală, durere, oftat, invocare a morții pentru a pune capăt suferinței.

*Spune, inimioară, spune
Ce durere te răpune?
Arată ce te muncește,
Ce boală te chinuiește*

*Fă-o cunoscută mie,
Ca să-ți caut dohtorie!
Te rog fă-mă a pricepe
Boala din ce ți să-ncepe?*

*Arată, spune, n-ascunde ,
Dă-mi un cuvânt și-mi răspunde.
Spune, inimioară, spune!
Ce durere te răpune?*

Când alegoria înlătură convenționalitatea discursului de îndrăgostit, versul se remarcă prin armonia neașteptată a imagisticii:

*Într-o grădină,
Lâng-o tulpină,
Zării o floare ca o lumină.*

*S-o tai, să strică!
S-o las, mi-e frică
Că vine altul și mi-o ridică.*

Opera literară

- *Observații sau Băgări de seamă asupra regulilor și orândueleurilor gramaticii rumânești*, Râmnic, 1787; ediția Viena, 1787;
- *Istorie a preaputernicilor împărați othomani*, în *Tezaur de monumente istorice pentru România*, II, ediție îngrijită și prefată de Al. Papiu-Ilarian, București, 1864; ediția (*Istoria othomanească*), ediție îngrijită și prefată de Gabriel Ștrempel, București, 2001;
- *Colecție din poeziile d-lui marelui logofăt Iancu Văcărescu*, prefată de Ioan Voinescu II, București 1848;
- *Poeziile Văcăreștilor*, ediție îngrijită de Mihail Dragomirescu și Emil Gârleanu, prefată de A.I. Odobescu, București, 1908;
- *Văcăreștii, Poezii*, ediție îngrijită de P.V. Haneș, București, 1924;

²⁸ *Op. cit.*, p. 21.

- *Versuri*, în *Poezii Văcărești. Viața și opera lor poetică*, ediție îngrijită și prefată de Paul I. Papadopol, București, 1940, 39-88;
- *Poezii Văcărești*, C. Conachi, *Poezii*, ediție îngrijită și prefată de Ion Pillat, București, 1942;
- *Poezii Văcărești, Versuri alese*, ediție îngrijită de Elena Piru, introducere de Al. Piru, București, 1961;
- *Poezii Văcărești, Opere*, ediție îngrijită și introducere de Cornel Cârstoiu, București, 1982.

Alecu Văcărescu

Alecu Văcărescu (circa 1769 - 19 noiembrie 1799, Tulcea) este un poet. Este primul fiu al Eleniței, fata terghimanului Iacovache Rizu (care îndrăgea și el meșteșugul versurilor), și al poetului Ienăchiță Văcărescu. A primit acasă învățătura ce se dădea fiilor de boieri, însușindu-și cunoștințe de limbă și cultură greacă (unul din dascălii săi a fost serdarul Antonie Manuil, care la 1791 publica în greacă, la Viena, *Triumful credinței ortodoxe*), franceză (de vreme ce traducea mai târziu un epigraful al lui Voltaire la „statua Amoriei”) și turcă. După moartea mamei rămâne în grija tatălui, pe care îl însoțește în exil la Nicopole și în insula Rhodos. În 1791, la 22 de ani, se căsătorește cu Elena Dudescu. Ea avea 15 ani, era bogată, cultă și se înrudea cu Ion Ghica și cu boierii Câmpineni. În anul următor li s-a născut cel dintâi copil, Iancu Văcărescu, viitorul poet. Au mai avut două fete, Maria și Eliza. În 1797 Văcărescu se desparte de soție, copiii fiind încredințați mamei.

Din puținele informații rămase se pare că nu a fost ispitit să joace un rol în viața publică și politică. Totuși, în 1786 era vel stolnic în Divan, în 1791 era citat între boierii epitropi care făceau „nartul²⁹ îmbrăcămintelor celor proaste”, în 1792 era ispravnic de Dâmbovița, iscălea „fost mare clucer” în 1797, iar în 1798 se ocupa de aprovizionarea trupelor trimise împotriva lui Osman Pasvantoglu. Din anul 1798 datează o jalbă a lui către domnitorul Constantin Hangerli: el se plânge de calomniile răspândite de vistierul Scarlat Câmpineanu, care insinuase că este vinovat de crimă,

²⁹ *Nart, -uri* - Prefixat de autoritatea limită la vânzarea unor categorii de mărfuri.

punându-i în seamă moartea mătușii sale, Venețiana Văcărescu, asasinată la moșia Jilavele din Ialomița. Văcărescu cere domnitorului cercetarea cazului și pedepsirea calomniatorului. Îndrăgostit de fiica Venețianeii și acuzat de omor în scopuri „necuviincioase”, se dezvinovățește cu tărie: pledoaria sa aduce argumente de logică și de bun-simț, dar cuprinde și izbucniri pătimașe la adresa adversarului, precum și accente de un patetism sincer, expresii ale unui suflet chinuit. Rezultatul procesului nu se cunoaște; în anul următor, 1799, Văcărescu e ridicat de oamenii domnitorului Alexandru Moruzi, exilat și închis la Tulcea. Sfârșitul îi este învăluit în mister. Potrivit tradiției păstrate în familie, ar fi fost ucis și aruncat în Dunăre. O ipoteză (emisă de Nestor Camariano³⁰), ce se sprijină pe scrisori, este că s-a stins (sau a fost asasinat) în închisoare.³¹

Alec Văcărescu era cunoscut pentru îndemânarea cu care improviza, pentru fantezia și trăirile sale repezi și aprinse, cum mărturisește și fratele său Nicolae. Gheorghe Peșacov, admiratorul său, susține că Văcărescu scria versuri „amestecate cu felurimi de limbi carii le știa, cu grecește, cu turcește, cu franțuzește și altele, pre carii le-am văzut în diferite locuri de persoane mari cetindu-se, cinstindu-se și ținându-se ca la niște monumenturi foarte scumpe și rarnice”. Mare parte din poezii s-a pierdut. O „condicuță” cuprinde stihuri din 1795, cu o prefață în care autorul lor recunoaște că nu a fost „stihurgos pentru gustul lumii”, ci a scris dintr-un impuls intim³². Câte din trudirile sale au mai rămas au fost strânse într-o culegere de fratele poetului, Nicolae. Se cunosc nouă compuneri ale lui Văcărescu în limba greacă (dintre care două au apărut în *Noul Erotocrit* din 1818 al lui Dionisie Fotino) și două compuneri greco-românești.

Și lirica sa este în întregime erotică, omagială, conturând „un discurs îndrăgostit”³³ în stihuri învăpăiate portretul „stăpânei”, transcriind „cazna nespusă” și plăcerea chinului, jurăminte de statornicie și de „robie” veșnică. Se regăsesc aceleași motive caracteristice poeziei universale a iubirii (Anacreon, Sappho, Petrarca, Ronsard, „mica poezie” franceză a secolului al XVIII-lea, poezia din barocul italian, lirica neoanacreontică greacă), în împletire cu cântecul de lume, cu inflexiuni din poezia populară. Poezia lui este galantă, manierată, ușoară, fără profunzime. „Discursul îndrăgostit, spune E. Simion, construit pe un sistem de convenții literare,

³⁰ Nestor Camariano, *Alec Văcărescu și sfârșitul lui tragic*, în *Manuscriptum*, 1980, nr. 3.

³¹ V. *Dicționarul general*, op. cit., p. 208 urm.

³² Poemul Văcărescu, *Versuri alese*, Buc., Ed. Albatros, 1974, p. 48.

³³ E. Simion, *Op. cit.*, p. 27.

luate de peste tot, are o întreagă mitologie: a suspinului neîntrerupt, a lacrimilor-pâraie, a ochilor-lasouri sau a ochilor săgetători”³⁴.

Înamoratul este robul iubirii și jură că va rămâne așa până la mormânt:

*Am hotărât cu jurământ, supt preaslăvita-ți mână,
pan 'oi muri să fiu supus și tu să-m fii stăpână.
Nu mă mai poate dăzlipi, în viața mea dă tine,
nici moarte, nici necaz, nici chin, nici frică, nici rusine.*

Într-o altă poezie, exprimă bucuria de a fi rob al femeii iubite:

*A fi rob îmi este fală
Rău te afli la-ndoială.
La ochii ce au din fire,
Osebit nur și simțire.
Este către toți o lege
Bucuroși robi să se lege.
Cu cât mai ales la mine
unu, ce moare de tine (...)*

Spiritul trubaduresc se regăsește la Alecu Văcărescu: cultul iubirii, elogiul femeii, chinurile fericite, jurămintele ș. a.

*Oglinda când ți-ar arăta
Întreagă frumusețea ta,
Atunci tu ca mine
Te-ai închina la tine*

*Cât e ziua de frumoasă
Lâng-o noapte-ntunecoasă,
Atât ești tu-ntre toate
Hotărât și fără poate.*

Alecu Văcărescu a fost un iscusit versificator. Nicolae Văcărescu povestește o întâmplare care arată îndemânarea lui surprinzătoare. Despre *Trandafirașul norocit*, martor al escapadelor amoroase ale fratelui sau, Nicolae afirma: „ La mai al văleatului '95 întâmplându-să ticălosul poetic numai cu scumpa pricină a flăcărilor sale și șezând amândouă părțile peste doauă ceasuri cufundați într-o tăcere foarte adâncă și sorbindu-să unul cu altul cu căutăturile, mai la urmă au ieșit acest trandafiraș dintr-acel sân ceresc și adică cam cu nebăgare de seamă s-au pus pe pernă, ca cum ar fi fost lepădat, la care întinzându-să ticălosul și luându-l, tremurându-i și sufletul, și mâna, întâiu au fost dojănită că ce să-l ia, apoi iertându-i să gresala au fost întrebat că să pot face stihuri asupra trandafirului? Și el cu multă

³⁴ *Op. cit.*, p. 31.

smerenie răspunzând că focul acelu trandafir ar putea însufleți și pietrele a face stihuri cu multa blândețe, însă plină de mărire și de putere, au fost poruncit să facă. Deci el, nepierzând vreme nici un minut, ținând trandafirașul în mână, cu ochii plini de lacrimi, au început a le zice din gură”. Alegoria poetică este sugestivă:

Trandafiraș norocit

*Care te-ai învrednicit
Sa-mpodobesti acel sân.
Unde pururea mă-nchin !
Roagă-te și pentru mine
Să mă aibă mai la bine,
Găseste vreun mijloc
Să m-așeze într-al tău loc.*

Unele elemente depășesc cadrele poeziei galante: accente de disperare, o mai mare sinceritate, confesiunea înflăcărată. Deși lirica sa rămâne marcată de neoclasicism, temperamentul lui Văcărescu sugerează, sub formele învechite ale poeziei neoclasiche și manieriste, un spirit romantic, tulburat de meandrele sentimentelor. Nu întâmplător a fost văzut ca un precursor al lui M. Eminescu.

Opera literară

- *Poeziile Văcăreștilor*, ediție îngrijită de Mihail Dragomirescu și Emil Gârleanu, prefată de A.I. Odobescu, București, 1908;
- *Văcăreștii, Poezii*, ediție îngrijită de P.V. Haneș, București, 1924;
- *Corespondența literară dintre Nicolae și Iancu Văcărescu*, ediție îngrijită și prefată de I. Vârtosu, București, 1938;
- *Versuri*, în *Poezii Văcărești. Viața și opera lor poetică*, ediție îngrijită și prefată de Paul I. Papadopol, București, 1940;
- *Poezii Văcărești*, C. Conachi, *Poezii*, ediție îngrijită și prefată de Ion Pillat, București, 1942;
- *Poezii Văcărești, Scrieri alese*, ediție îngrijită de Elena Piru, introducere de Al. Piru, București, 1961;
- *Poezii Văcărești, Opere*, ediție îngrijită și introducere de Cornel Cârstoiu, București, 1982.

Nicolae Văcărescu

Nicolae Văcărescu (1785 - 12 octombrie 1825, Brașov) - poet. Este fiul poetului Ienăchiță Văcărescu din cea de-a treia căsătorie a sa, cu domnița Ecaterina Caragea, și frate, după tată, al lui Alecu Văcărescu. A primit în casă o educație îngrijită, grecească (avându-l profesor pe Lambros Fotiadis, mulți ani directorul Academiei Domnești din București) și franțuzească. Viața acestui vlăstar vitregit de natură al familiei (Văcărescu era cocoșat) este puțin cunoscută. A fost căsătorit cu Ruxandra (Lucsandra), fata logofătului Grigore Băleanu, și a aderat la politica și eforturile socrului său de sprijinire a Eteriei; a ajuns la rangul de mare vornic.

În 1821, boierii, înfricoșați de amploarea revoluției lui Tudor Vladimirescu, îl însărcinează să organizeze un corp de armată și să stăvilească mișcarea, dar el încearcă o înțelegere pașnică, mai mult, îl sprijină pe Tudor cu oameni și bani. Împreună cu alți boieri, a fost printre semnatarii unei scrisori către țarul Rusiei, cerând ajutor împotriva invaziei turcești care, în urma mișcării pandurilor, amenința țara. Aflând că țarul nu îi era favorabil lui Tudor Vladimirescu, se refugiază la Brașov. Aici, în 1821, alături de Grigore Băleanu, Ion Câmpineanu și Dinicu Golescu, el contribuie la înființarea unei societăți („Societatea literară”) care, pe lângă țeluri politice (ascunse), avea și obiective culturale: traduceri în limba română, elaborarea unui dicționar și a unei gramatici. Prin 1823 i s-a ră încredințat o misiune politică în Italia, la Pisa.

Nicolae Văcărescu a fost și el poet, dar, cu deosebită modestie, considerându-se „slab în condei și în idei”, a vegheat asupra nepotului său, Iancu Văcărescu, a strâns și a transcris cu pietate manuscrisele Văcăreștilor. Urmând menirea neamului său, este permanent preocupat să țină trează pasiunea nepotului pentru literatură. Cu Iancu întreține un schimb de scrisori care constituie prima corespondență literară, păstrată, în limba română. Epistolele lui dezvăluie sensibilitatea rafinată a unui izolat, reflexiv, bun cunoscător al literaturii clasice (Horațiu, Vergiliu, Sappho, dar și Metastasio). Introspecția, complicarea senzațiilor, artificializarea stilului, tonul exaltat sau tânguitor dau paginilor sale de poezie amprenta epocii de apus a fanariotismului.³⁵

³⁵ *Dicționarul generalé*, op. cit., p. 220 Hurm.

Poezia sa nu depășește nivelul comun al liricii neoanacreontice din epocă. Atrag atenția două excepții: o meditație cu inflexiuni eminesciene pe tema *fortuna labilis*, care amintește de *Viața lumii*, poemul lui Miron Costin (*Un pic dă nădejde d-aș ști c-o să-mi vie*) și *Durda*, de inspirație folclorică. Surprinde, în prima, gravitatea tonului:

*Un pic dă nădejde d-aș ști c-o să-mi vie,
Și traiul mai dulce că poate să-mi fie,
Atuncea și viața mi-ar fi doar mai scumpă,
Și așa ce-o trage n-aș vrea să se rumpă.*

*Dar când de nădejde dă leac nu să simte
Și nici cum să-mi vie nu-mi trece prin minte,
D-amor... nu e vorbă, dar nici dă viață,
S-au săvârșit toate!... ah, rumpe-te, ață!*

*Și poate atunci, de n-o fi simțire
Să fiu în odihnă, să am fericire*

Nicolae Văcărescu cheamă, la dispariția totală a speranței, stingerea simțirii și trecerea în marea liniște a neantului, deși se simte încolțit de „rea soartă” până și în imperiul morții.

Durda figura în manuscrisele Văcăreștilor printre pagini ale lui Ienăchiță și Alecu. În alt manuscris era trecut ca autor Nicolae, încât paternitatea textului a fost pusă la îndoială. Inspirația haiducească a acestei poezii surprinde, dar se explică prin ecoul evenimentelor de la 1821. E o preluare a unui motiv de doină haiducească în care apare ca element central comuniunea omului cu natura, codrul fiind spațiul libertății. Modelul popular a sugerat imagini viguroase, un peisaj văzut parcă din goana roibului.

*Primăvara se ivește,
Ia vezi muguru-nfrunzește
Și iarba cum încolțește
Codrul cată, se-ndesește,
Inima-mi zburdă și crește!*

*Cucul a-nceput să cânte,
Nu pe crăci uscate, frânte.
Micșuneaua, cam plăpândă,
Altor flori miros comândă,
Daleo, Doamne, ce orândă!
(...)*

*Roibule, mi te gătește,
Șalele-ți înțepenește,*

*Să mă duci peste pripoare,
Văi și coaste la strâmtoare,
Pre potecă fără soare.*

*Daleo, daleo, dragă durdă,
Fă-te-ncoace, nu fi surdă,
Vin' să te-ngrijesc mai bine
C-a-npuiat greierii-n tine,
Daleo, durdă, vai de mine!*

Opera literară

- *Poeziile Văcăreștilor*, ediție îngrijită de Mihail Dragomirescu și Emil Gârleanu, prefată de A.I. Odobescu, București, 1908;
- *Văcăreștii, Poezii*, ediție îngrijită de P.V. Haneș, București, 1924;
- *Correspondența literară dintre Nicolae și Iancu Văcărescu*, ediție îngrijită și prefată de I. Vărtosu, București, 1938;
- *Poezii Văcărești. Viața și opera lor poetică*, ediție îngrijită și prefată de Paul I. Papadopol, București, 1940;
- *Versuri*, în *Poezii Văcărești. Viața și opera lor poetică*, ediție îngrijită și prefată de Paul I. Papadopol, București, 1940;
- *Poezii Văcărești*, Costache Conachi, *Poezii*, ediție îngrijită și prefată de Ion Pillat, București, 1942;
- *Poezii Văcărești, Scrieri alese*, ediție îngrijită de Elena Piru, introducere de Alexandru Piru, București, 1961;
- *Poezii Văcărești, Opere*, ediție îngrijită și introducere de Cornel Cârstoiu, București, 1982.

2. Vasile Cârlova

Născut la 4 febr. 1809, Buzău - m. 18 sept. 1831, Craiova.

Fiul lui Ioniță Cârlova, ispravnic, și al Sevastiței (n. Lăcusteanu). Învață la Targoviște cu dascălul Rafail și la școala lui Ioan Mitilineu. Traducerile *Hero* și *Leandru*, din poezia lui Musaios, și primul act din *Zaire* de Voltaire indică cele două limbi și cele două literaturi care-i erau familiare. Marcat de *Ruinurile Targoviștii* și patronat de I. Heliade-Rădulescu, debutul poetic în „Curierul românesc” (1830) echivalează cu consacrarea literară. La scurt timp după înrolarea în oștirea națională (1831), este răpus de boală. Concentrată doar în cinci poezii, experiența sa literară este totuși atât de semnificativă încât se constituie în veritabilul început al liricii române moderne.

I. Heliade-Rădulescu a caracterizat expresiv destinul lui V. Cârlova: „O, stea care răsare chiar într-al său apus!” (*La moartea lui Carlova*). Judecățile critice de mai târziu au în centru această imagine lansată de I. Heliade-Rădulescu, un poet stins prematur, care „inaugurează romantismul, intuindu-i toate notele particulare” (Șerban Cioculescu).

A publicat doar cinci poeme, fiecare reprezentativ sugestiv pentru ceea ce ar fi putut fi destinul autorului. Suita celor cinci poezii începe cu *Păstorul intristat* și continuă cu *Înserare*, *Ruinurile Târgoviștii*, tipărite în „Curierul românesc” (1830), *Rugăciune* și *Marșul Oștirii române*, apărute postum (1839) în aceeași publicație.

Păstorul intristat, scrisă în 1827, se află încă în atmosfera anacreontică și a poeziei bucolice, dar, prin restul creațiilor, însuflețite de ideea națională, de o sensibilitate care depășește determinările preromantismului, el descoperă și exprimă, cu o intuiție remarcabilă, lirismul romantic: inițial, sub influența lui Volney³⁶

³⁶ Constantin-François Chassebœuf de La Giraudais, comte Volney (1757-1820). Autorul unei celebre cărți care a generat morivul ruinelor în literatura europeană: *Les Ruines, ou Méditations sur les révolutions des empires* (1791).

(*Ruinurile Targoviștii*) și Lamartine (*Înserare*), apoi dând glas în accente personale aspirațiilor sociale și patriotice ale contemporaneității (*Rugăciunea*, *Marșul Oștirii române*). E o atmosferă spirituală complexă, poezia traducând vibrația unei sensibilități ascutite față de o serie de teme poetice cu o glorioasă afirmare în romantismul pașoptist: natura, interioritatea ființei, ruinele, soarta patriei, slăvirea oștirii. Dar ceea ce dă un preț deosebit poeziilor pe aceste teme este acordarea corespunzătoare a tonalității, care parcurge aproape întregul registru expresiv al lirismului romantic: elegiac (*Înserare*), meditativ (*Ruinurile Targoviștii*), protestatar (*Rugăciune*) și eroic (*Marșul Oștirii române*). Surprinde pentru un debutant (fie chiar și de talentul lui), la momentul 1830, eleganța, ușurința, plasticitatea cu care comunică stările ființei, naturalețea expresiei poetice. Un adevărat maestru al cuvântului, capabil de toate mlădierile impuse de fluxul ideilor și sentimentelor.

Fluente și degajate, de o adâncă muzicalitate interioară și de o mare limpezime, versurile lui izvorăsc parcă fără efort, expunând o confesiune sinceră și firească. E o poezie elegiacă, meditativă ca în *Înserare* sau *Ruinurile Târgoviștii*. În *Ruinurile Târgoviștii*, Cârlova realizează o primă evocare a trecutului contemplând vestigiile vremurilor de altădată:

*O, ziduri întristate! O, monument slăvit!
În ce mărimă naltă și voi ați strălucit,
Pă când un soare dulce și mult mai fericit
Își răvărsa lumina p-acest pământ rob!*
(é)

*Ș-întocmai cum păstorul ce umblă pre câmpii,
La adăpost aleargă când vede vijălii,
Așa și eu acuma, în viscol de dureri,
La voi spre ușurință cu triste viu păreri.
Nici muzelor cântare, nici milă voi din cer,
O Patrie a plânge cu multă jale cer.
La voi, la voi nădejde eu am de ajutor;
Voi sunteți de cuvinte și de idei izvor.*
(...)

*Deci priimiți, ruinuri, cât voi vedea pământ,
Să viu spre mângâiere, să plâng pe-acest mormânt,
Unde tiranul încă un pas n-a cutezat,
Căci la vederea voastră se simte spăimântat!*

Este vădit faptul că nu mai regăsim aici nimic din atmosfera neoanacreontică, afirmându-se o ipostază romantică a eului, care meditează despre trecerea timpului, gloria de altădată a românilor și își caută o sursă de energie pentru depășirea tristeții. Tema nopții, a ruinelor (trecutului) și a singurătății vor fi teme centrale în poezia romantică românească (I. Heliade Rădulescu, Grigore Alexandrescu ș. a.).

Înserare este o elegie în spirit lamartinian, prima din literatura noastră. Tristețea, neliniștea difuză, singurătatea sunt în contrast cu liniștea naturii, cu atmosfera câmpenească:

*Pe când abia se vede a soarelui lumină
În vârful unui munte, pe fruntea unui nor,
Și zefîrul mai rece începe de suspină
Pîn frunze, pe cîmpie cevași mai tărișor ;*

*P-acea plăcută vreme în astă tristă vale,
De zgomot mai de laturi eu totdeauna viu,
Pe muchea cea mai naltă de mă așază cu jale,
Singurătății încă petrecere de țiu.
(...)*

*P-acea singurătate ce ochiul sus privește,
Cînd razile de soare natura stăpînesc,
Îndată ce și umbra de noapte se ivește
Grămăzile de stele încep de strălucesc.*

*Încet-încet și luna, vremelnică stăpînă,
Se urcă pe orizon cîmpiile albind,
Și plină de plăcere, c-o frunte mai blajină
Își caută de cale adesea mulțumind.
(...)*

Decorul, atmosfera dominată de „luna, vremelnică stăpînă”, imaginea câmpiei în momentul înserării trimit de îndată la *Sara pe deal* a lui M. Eminescu.

Ritmurile puternice și militante din *Rugăciune* sau *Marșul Oștirii române*, inaugurează un gen poetic specific literaturii pașoptiste. *Marșul...* a fost scris cu

prilejul înființării oștirii naționale și exprimă entuziasmul patriotic, încrederea în viitor.

*Dragii mei copii războinici, ascultare mumii dați,
Iată vreme, mic și mare armele s-înbrățișați,
Strigând toți c-o glăsuire,
Spre a mumii fericire
S-alergăm de obște frați.*

*Cerul vouă vă deschide un drum foarte lăudat,
Ca să mergeți cu pas mare către slavă nencetat.
Vie-vă, copii, aminte
Că Europa însuși simte
În ce cale ați intrat.*

Poezia *Rugăciune*, sub forma unei rugi însuflețite de dragostea de patrie, exprimă încrederea într-un viitor de glorie și dreptate:

*Nu cer prisoase sau nălucire;
Voiesc dreptate, cer mântuire
Patriii mele, jalnic pământ
Vai! ale cărui necazuri multe
Ce suflet poate să le asculte
Și să nu plângă dând crezământ!*

*La ea te-ntoarce, de vezi cum geme,
Cum a se plânge însuși se teme,
Privind că este tuturor joc,
Unde dreptatea cătare n-are
Nici asupritul face strigare,
Căci el în vină cade pe loc.*

*Destule veacuri, de când o soartă
Nemilostivă, mereu ne poartă
Spre osândire, cum e mai rău!
Destule veacuri, de când suspină,
Mâhnirii jertfă, fără lumină,*

Încât nu vede nici cerul tău!

(...)

Poezia lui Vasile Cârlova prevestește evoluția liricii românești în etapa romantismului pașoptist.

Opera

Poezii, București, 1906;

Poezii, cu un studiu de P. V. Haneș, București, 1935;

Poeziile lui Vasile Cârlova, ed. îngrijită de P. I. Papadopol, București, 1942;

Primii noștri poeți, București, 1954;

Ruinurile Târgoviștii, ed. îngrijită și pref. de M. Sorescu, Craiova, 1975.

REFERINTE CRITICE

Ov. Densușianu, *Literatura romana moderna*, II, 1921;

G. Bogdan-Duica, *Istoria literaturii romane moderne*, 1923,

G. Calinescu, *Istoria...*;

Șerban Cioculescu, Vl. Streinu, T. Vianu, *Istoria...*;

G. Ibraileanu, *Scriitori români*;

D. Popovici, *Romantismul*;

N. Stănescu, *Cartea de recitare*, 1974;

Virginia Mușat, *Vasile Carlova*, 1981;

Constantin Popescu, *Poeți romantici români la început de drum*, 1986.

3. Costache Conachi

N. 14 sept. 1778, com. Țiganești, jud. Galați - m. 4 febr. 1849, com. Țiganești, jud. Galați.

Fiu de mare boier, educat cu grijă întră de timpuriu în cariera administrativă, suind treptele până la cele mai înalte demnitati: ispravnic de Tecuci (1806), vornic de politie al Iasilor (1814-1818), coresponsabil al Visteriei, cap al Departamentului Afacerilor Straine (1823-1827), mare logofat al Dreptatii (1831-1838). Ia parte la redactarea Regulamentului organic; candideaza, fara succes, la tronul Moldovei (1834). Desi unul dintre cei mai mari proprietari ai tarii, Conachi este un adept al filozofiei luminilor, pe care o interpreteaza in termeni moderati, accentuand necesitatea schimbarilor treptate, fara ruperea de traditie. Poet reprezentativ al epocii, compune cantece de lume (larg difuzate prin intermediul lautarilor), elegii (in care-si canta iubirea contrariata pentru Zulnia) ocazionale, un mic tratat de prozodie, o serie de sonete satirice pentru papuserii. Pe langa numeroase imitatii din mica poezie neoclasică franceza, Conachi traduce o serie de opere semnificative pentru ideologia luminilor, apartinand lui Al. Pope³⁷ (*Încercare de voroava asupra omului*), Marmontel³⁸, M-me Cottin (romanul *Mathilda*, 1844), Pierre d'Herbigny (*Privire politiceasca a Evropii din anul 1825*) etc. Scriitor popular în epoca, desi de circulatie manuscrisa, rafinat si original, Conachi ramane unul dintre cei mai autentici reprezentanti ai fazei de tranzitie care precede explozia romantica dintre 1830 si 1840.

Toate datele pe care le posedam despre Conachi, coroborate cu marturiile unor observatori straini demni de incredere (Bois le Comte, St. Marc-Girardin), vorbesc de cultura, seriozitatea, tactul si cumpatarea sa - insusiri rare in mediul corupt al oligarhiei boieresti din timpul fanariotilor. Puternic marcat de ideologia luminilor, Conachi impartaseste cu "filosofii" cultul catorva valori fundamentale (ratiunea, legea naturala, importanta stiintelor, armonia creatiei), corijandu-le in sa prin bun-simt si o perceptie lucida a realitatilor. In putinele sale scrieri cu caracter politic (notele marginale la traducerile din Pope si d'Herbigny, adnotarile pe cartea *Le contemplati/ou pensees libres sur la politique, la morale et la philosophie*, indeosebi *Scrisoarea catre mitropolitul Veniamin*, 1837) pledeaza pentru progres, dar pe cale treptata, avertizand, inaintea lui Kogalniceanu, impotriva mimetismului si a pripelii in opera de modernizare. Civilizatia, spune Conachi, "a ajuns a fi intre noi ca un zburator ce au

³⁷ **Alexander Pope** (n. 21 mai 1688 - 30 mai 1744) este considerat unul dintre cei mai mari poezii englezi ai secolului al 18-lea.

³⁸ **Jean-François Marmontel** (n. 11 iulie 1723 - d. 31 decembrie 1799) a fost un istoric și scriitor francez.

femeile zămintite" și "nici neam nu s-au luminat în adevărata lumină din odată dimpotrivă, grabirea aduce și sminteli și greseli, care nu se mai pot îndrepta, nici tamadui". Deși susține monarhia constituțională și face rechizitoriul privilegiului de naștere, nu pare convins de folosul corpurilor intermediare, nici de caracterul ilegal al elitei conducătoare. Admirator al lui Newton și Locke, fugind de "ideile nepăpăite a metafizicii, adică a zgomotului de cuvinte fără fapte", încredințat că "nu ideile dovedesc pe lucruri, ci ispitirile", el rămâne totuși un deist³⁹ cu reflexe de evlavie. În materie de limbă, aceeași moderatie: susține predarea științelor în românește, menținerea cuvintelor de origine slavă, introducerea de neologisme (dar precaut și adaptându-le contextului receptor), instituirea unei instanțe care să arbitreze litigiile gramaticale și filologice; mai curioasă, dar revelatoare pentru temerile ce-l încercau spre sfârșitul vieții, este propunerea ca în școlile publice să se predea germana, limba "unui neam pacinic și netulburătoare".⁴⁰ Ideile despre limbă sunt exprimate în *Scrisoarea către mitropolitul Veniamin* (1837) alcătuită cu prilejul înființării Academiei Mihăilescu (1835). Nu este de acord că româna să fie înlocuită cu franceza în predarea anumitor discipline. *Scrisoare către Ioniță Sandu Sturdza* (1822) condamnă jafurile fanarioților și-l povățuiește pe să fie un bun domnitor, adică să se gândească la fericirea neamului său, la respectarea legilor.

Opera lui cuprinde poezie, proză și teatru. A fost publicată postum:

Poezii. Alcătuiuri și tălmăcirii, vol. îngrijit M. Ionescu, Iași, 1856 - cuprinde poezie originală și traduceri.

Poezii. Alcătuiuri și tălmăcirii, vol. îngrijit de Pompiliu Eliade, Iași, 1887.

Multe pagini au rămas în manuscris. Au fost publicate în „Curier de ambe sexe”, au fost preluate în *Spitalul amorului* de Anton Pann, în volumul de poezii al lui Iancu Văcărescu. Unele au pătruns în folclor. Un manuscris (*Mesteșugul stihurilor românești*) cuprinde șapte capitole, modest tratat de versificație alcătuit după 1819. În manuscris au rămas și două piesele de teatru: *Giudecata femeilor* (1806) și *Comedia banului Contantin Canta ce-i zic Căbușan sau Cavaler Cucuș*, scrisă în colaborare cu N. Dimachi și D. Beldiman, comedia *Amoriul și toate harurile*. Ultima condamnă imoralitatea protipendadei. *Comedia banului...* este o satiră împotriva zgârceniei și setei de îmbogățire. *Giudecata femeilor* critică năravuri și moravuri ale boierimii, printre personaje numărându-se și autorul însuși.

Ca orice poet care face legătura dintre două epoci, Conachi creează dificultăți în privința încadrării. Frapat de aptitudinea interiorizării și de subtilitatea cu care diseca pasiunile, G. Calinescu a văzut în el un frate mai mic al lui Stendhal și Benjamin

³⁹ *Deist* - care crede în Dumnezeu, dar nu "în revelație".

⁴⁰ După *Dicționarul general...*, op. cit., vol. C-D, p. 324 urm.

Constant; indreptandu-si atentia spre simbolistica anacreontica si tehnica versificarii, istoriografia literara mai veche l-a situat in compania primilor Vacaresti. De fapt, ambele caracterizari pot fi argumentate: exista efectiv doi Conachi, insa ei sunt succesivi. În prima etapa a creatiei (aproximativ pana pe la 1815-1820), poetul compune mai mult versuri de circumstanta - acrostihuri, madrigale, cantece de lume - toate desfasurand intr-un vers lunecator si cantabil juramintele, complimentele si patimirile tipice erotismului agresiv, dar disimulat al veacului fanariot. Ca si poetii galanti ai neoclasicismului epigonic francez, a caror opera ii era familiara, el rationalizeaza afectele, recurge la mitologie, reduce imaginile la un rol ilustrativ, cultiva perifraze. Femeia iubita este celebrata hiperbolic, si, cu toate ca femeile sunt mereu altele, doar adoratia ramanand aceeasi, versurile nu contureaza portrete, ci un ideal abstract de feminitate, rezumat in conventia "nurilor".

C. Conachi a scris o poezie pe gustul epocii, cu elemente tipic orientale și note ale liricii lăutărești. *Iubitul și urâtul, Luna plină, Cine-i amorul, Ce este nurul, Aleargă suflete, aleargă, Nume* ș. a. cântă grațiile femeilor îndrăgite. *Ce este nurul* transcrie fascinația în fața misterului feminității:

Ah, nurule, împărate a podoabelor firești,
Ființă necunoscută priceperii omenești,
Tu ce ții împărăția într-un cuprins de obraz
Și stăpânești lumea toată numai prin plac și prin haz,
Cu duhul și cu sâmtârea pururea într-aripat,
Dai ființă la ființa în care ești răvărsat.
Întocmai și mai mult încă decât fierul la magnit
Tragi pe inimi cu plăcerea și le supui la iubit.
Frumusăta fără tine este un chip zugrăvit,
Ce nu-nghimpă la sâmtâre, nici pornește la-ndrăgit.
Ea podoabelor supusă, tu podoabe covârșești,
Ea oglinzii să închină, tu oglinda o sfințăști.
Ochii ce te au pre tine cu sâmtârile grăind
Parcă farmecă cu libov, parcă fulgeră clipind.
Gurița ce să deschide supt a tale zâmbituri
Dă graiului o dulceată prin care tu inimi furi.
Ah, nurule, împărate, ție numai mă închin,
Pentru tine slăvesc lumea, pentru tine eu suspin.

(Ce este nurul)

Nume e construită pe acrostihuri în care regăsim o serie de nume cărora poetul le jertfește întreaga libertate: Anica, Leandra, Catinca, Marioara, Elena, Casandra ș. a. În versurile lui Conachi chipul feminin nu e individualizat. Câteva poezii fac efortul

de a realiza acest lucru: *Alegerea ochilor, Pentru ochii verzi, Ochi frumoși, Ah, ochișorii!*... Cu mult mai interesante sunt elegiile și "heroidele", inspirate de mistuitoarea pasiune a scriitorului pentru Smaranda Negri (Zulnia). Îndeosebi aceasta dragoste ardentă și tarzie (Conachi avea 34 de ani când a cunoscut-o pe Zulnia și 50 când a condus-o la altar) îl transforma pe usuraticul închinător al lui Eros într-un amant devorat de pasiune. În *Amorul din prietesug* și *Scrisoare către Zulnia*, zvarcolirile neputincioase ale vieții sunt convertite nemijlocit în literatură; discursul liric devine confesiv și patetic, căci interiorizarea stării de criză împinge dincolo de sabloane, spre o expresie dramatizată, dar autentică, a combustiei morale, deși, evident, carentele limbajului, convingerea că poeziei îi se aplică regulile prozei, nu-i permit lui Conachi să descopere romantismul. Viziunea sa asupra dialecticii sufletului a îndrăgostiților traduce însă o problemă surprinzătoare de "modernă": nefiind "rousseau"-ist, deci neidentificând "natura" cu "virtutea", Conachi înclină în mod spontan să accentueze conflictul dintre instinct și convențiile sociale: cei doi eroi se zbuciumă fiindcă se simt irezistibil atrași unul spre celălalt și sunt, în același timp, terorizați de ideea păcatului. De-aici, variațiile pe tema "prietesugului", ca armonie spirituală și ideal al plenitudinii, atins la capătul unor aspre încercări inițiatice.

Amorul din prietesug

*Am iubit, auziți inimi, cuvântul vostru cel mare
Ce vă pleacă la durere și vă face simțitoare,
Ce vă leagă, vă unește fără de nici o sîlnicie
Și vă dă în viață asta altă viață și mai vie.
Am iubit și cunosc gustul dragostei peste măsură,
Ascultați, că vă grăiește amoriul prin a mea gură.
(...)*

Scrisoare către Zulnia

*Din toți muritorii lumii cel mai în nenorocire
Și dintre toți pătimișii cel mai mult în osîndire
Este omul care-ți scrie, mai pomenești-l tu oare ?
Ah, de nu l-ai mai cunoaște după slovă și scrisoare,
Cunoaște-l di pi durere cu care plîngînd îți scrie,
Cunoaște-l di pi-a lui lacrimi ce l-i găsîi pe hîrtie
Cu ele odinioară udam a tale picioare,*

*Cu ele pe buză arsă de-a dragostei înfocare,
De sute de ori, Zulnio, printr-a gurilor lipire.*
(...)

Poezia *Pe nășălie* amintește de *Floare albastră*. C. Conachi apare aici ca un elegiac ce marchează trecerea spre romantism.

Deși predominantă, poezia erotica nu epuizează creația lui Conachi încercările satirice, poeziile ocazionale, satirele, comediile arată un spirit uneori incisiv, pe care-l starnesc nu atât ridicolul, cât abuzurile și injustiția. Poezii de tip meditativ, despre zadarnicia maririlor și extincția universală (*Lumea*), excelența muncii de la țară, elogiata în spirit horatian și fiziocratic (*Raspunsul unei scrisori*), egalitatea naturală a oamenilor (*Cine are gust sa-mi creadă*) ori elegia *Pe nasălie*, de o intensă vibrație emotivă, unde întâlnim sintagma eminesciană "dulce lumina" etc. confirmă, laolaltă, depășirea anacreontismului, îndreptarea către orizonturile romantice.

Conachi rămâne un om al tranziției, un luminist în anterior și un preromantic în papuci, imbinând sensibilitatea cu epigonismul neoclasic, emoția cu alegoria, căutarea prudentă a noului cu tradiția, lirismul confidențial și marile interogații cu o artă batrânească a versului. Niciun critic nu l-a acarakterizat atât de expresiv ca G. Călinescu: *Originalitatea lui Conachi stă în specializarea erotică, în cultul exclusiv al eului, iar savoarea vine din ineditul mediului. Căci Conachi este un Petrarca ras în cap, un chip de faun oriental, cu ișlic, antereu și iminei, obișnuit a subtiliza pe sofale și a-și trimite mesajul prin țigani lăutari, neverosimil în pădure, ducând omagiul până la târârea în pulbere și la închinarea ortodoxă, și tristețea occidentală până la pandalii și istericale.*

OPERA

Poezii. Alcatuiri și talmaciri, ed. îngrijită de N. Ionescu, Iași, 1856 (ed. II, îngrijită de M. Pompiliu, pref. de Caterina Vogoride-Conachi, introducerea *Schite din viața și familia logofatului Conachi*, de Em. Vogoride-Conachi, Iași, 1887);

Poezii, ed. îngrijită de I. Pillat, București, 1942;

Scrieri alese, ed., pref., glosar și bibliografie de Ecaterina și Al. Teodorescu, București, 1963.

REFERINTE CRITICE

G. Sion, *Suvenire despre poetul Conachi*, in *Revista contimporana*, nr. 1; 2, 1873; G. Bogdan-Duica, in *Convorbiri literare*, nr. 1; 2; 4, 1903; Botez, in *Viata Romaneasca*, nr. 9, 1906; Gh. T. Kirileanu, in *Convorbiri literare*, nr. 1, 1909; G. Ibraileanu, *Epoca Conachi*, curs editat de Stanescu si T. Maruta, 1920 (ed. II, in G. Ibraileanu, *Opere*, VII, 1979); N. Iorga, in *Revista istorica*, nr. 4-6, 1921; N. Cartoian, *Contributii privitoare la originile liricii romanesti in Principate*, 1927; Ch. Drouhet, in *Viata Romaneasca*, nr. 1-3, 1930; I. M. Rascu, *Alte opere din literatura romana*, 1938; G. Calinescu, *Istoria*; D. Popovici, in *Studii literare*, I, 1942; idem, *La litterature*; G. Calinescu, in *Studii si cercetari de istorie literara si folclor*, nr. 1, 1954; N. A. Ursu, in *Iasul literar*, nr. 9, 1960; P. Cornea, *Studii*; Al. Teodorescu, in *Revista arhivelor*, nr. 2, 1963; Al. Piru, *Lit. rom. prem*; Al. Hanta, in *Ramuri*, nr. 1, 1970; M. Anghelescu, *Preromantismul romanesc*, 1971; D. Pacurariu, *Clasicismul romanesc*, 1971; P. Cornea, *Originile*; Ov. Papadima, *Ipostaze ale iluminismului romanesc*, 1975; P. Cornea, in *Cahiers roumains d etudes litteraires*, nr. 1, 1976; Roxana Sorescu, in vol. *Structuri tematice si retorico-stilistice in romantismul romanesc*, 1976; E. Simion, *Dimineata poetilor*, 1980; P. Paltanea, in *Manuscriptum*, nr. 2, 1982; Cublesan, *Teatrul intre civic si etic*, 1983; Charles Drouhet, *Studii de literatura romana si comparata*, 1983; Al. Hanta, *Idei si forme literare pana la Titu Maiorescu*, 1985.⁴¹

⁴¹ După *Dicționar general...*, op. cit., literele C-D, p. 325.

IV. Bibliografie

Texte literare

- Budai-Deleanu, I. **Opere**. Vol.I-II. Ed. critică de Florea Fugariu. Stud. introd. de Al. Piru,
Buc., 1974-1975
- Budai-Deleanu, I. **Scrieri inedite**. Ed. îngr., stud. introd., note și comentarii de Iosif Pervain,
Cluj, 1970
- Budai-Deleanu, I. **Scrieri lingvistice**. Text stabilit și glosar de Mirela Teodorescu, introd. și
note de Ion Gheție, Buc., 1970
- Budai-Deleanu, I. **Trei viteji**. Ed. și glosar de J. Byck. Cu o prefață de Ion Oana, Buc., 1956
- Budai-Deleanu, I. **Țiganiada**. Ed. îngr. de J. Byck. Studiu introd. de Ion Oana, Buc., 1953
- Cornea, P. și Elena Piru **Documente și manuscrise literare**, vol.II, Buc., 1969
- Golescu, Dinicu **Însemnare a călătorii mele Const. Radovici din Golești făcută la anul 1824, 1825, 1826**, Buc., 1977
- *** **Iluminismul**, vol.I-III, antologie, stud. introd. și note bibliografice de Romul Munteanu, Buc., 1971
- Maior, Petru **Istoria pentru începutul românilor în Dachia**, vol. I-II, ed. critică și studiu asupra limbii de Florea Fugariu, Buc., 1970-1971
- Maior, Petru **Scriori și documente inedite**, ed. îngr., pref., note și indice de Nicolae Albu, Buc., 1968
- Micu, Samuil **Scurtă cunoștință a istorii românilor**. Introd. și îngr. ediției de Cornel Câmpeanu, Buc., 1963
- Micu, Samuil **Scrieri filosofice**. Studiu introd. și ed. critică de Pompiliu Teodor și D. Ghișe, Buc., 1966
- Micu, Samuil și Gh. Șincai **Elementa linguae daco-romanae sive valachicae**, stud. introd., trad. textelor și note de M. Zdrenghia, Cluj-Napoca, 1980
- Poeții Văcărești **Versuri alese**, Buc., 1961
- Xxx **Poezia română clasică (de la Dosoftei la Octavian Goga)**, vol.I, Buc., 1970
- Xxx **Primii noștri dramaturgi**, Buc., 1960
- Xxx **Primii noștri poeți**, Buc., 1954
- Xxx **Poezia romantică românească**, antologie de Mircea Angheliescu, Fund. Cult. Rom., 1997
- Xxx **Școala Ardeleană**, vol.I-III, ed. critică de Florea Fugariu, stud. introd. și note finale de Romul Munteanu, Buc., 1970

- Xxx
Tălmăciri), ed. îngr., pref., note și glosar de Mihai Gherman, Cluj, 1977
 Șincai, Gh.
neamuri. Ed.a II-a, tom I-II, Buc., 1886
 Șincai, Gh.
 Fugariu, pref., tabel cronologic și note de Manole Neagoe, Buc., 1978
 Șincai, Gh.
**Învățătură firească despre surparea
 superstiției norodului**, pref. de D. Prodan, stud. introd. și ed. critică de D. Ghișe
 și Pompiliu Teodor, Buc., 1964
 Șincai, Gh.
Opere, vol.I-IV, îngr. de Florea Fugariu,
 pref. de Manole Neagoe, E.P.L. și Minerva, Buc., 1967-1973

Istorii. Istorii literare. Volume de studii

- Albu, Cornel
Klein,... Buc., 1983
 Brateș, Radu
 Bunea, Augustin
 Călinescu, G.
până în prezent, Buc., 1941
 Cioculescu, Ș. , Vl.Streinu, T. Vianu
 Blaga, Lucian
secolul al XIX-lea, Buc., 1966
 Cornea, Paul, M. Zamfir
pașoptistă, vol.I-II, Buc., 1969
 Cornea, Paul
 cercetări asupra literaturii pașoptiste. Cartea Românească, Buc., 1974
 Cornea, Paul
 E.P.L., Buc., 1962
 Densușianu, Ovid
 Buc., 1985
 Dragomir, S.
din Ardeal în secolul al XVIII-lea, vol.I-II, Sibiu, 1920 și 1930
 Dumitriu Snagov, ...
 Eliade, Pompiliu
public în România. Originile. Trad. de Aurelia Creția, pref. de Al. Duțu,
 Universitas, Buc., 1982
 Iorga, N.
XIX-lea, vol.I-III, 1907-1909 (v. și ed. din 1983, ed. și note de Rodica Rotaru, pref.
 de I. Rotaru, ed. Minerva, Buc.)
 Iorga, N.
 ed. îngr. de Georgeta Penelea, Buc., 1989
 Xxx
Școala Ardeleană la Junimea, Ed. Academiei, Buc., 1968
 Ivașcu, G.
 Lungu, Ion
națională iluministă. Buc., 1978
 Macrea, D.
 Buc., 1959
 Manolescu, Nicolae
Pe urmele lui Ioan-Inocențiu Micu-
Oameni din Ardeal, Minerva, Buc., 1973
Din istoria românilor, Blaj, 1900
Istoria literaturii române de la origini
Istoria literaturii române moderne
Gândirea românească în Transilvania în
Gândirea românească în epoca
Oamenii începutului de drum. Studii și
Studii de literatură română modernă,
Literatura română modernă, Eminescu,
Istoria dezrobirii religioase a românilor
Românii în arhivele Romei, Buc., 1973
Influența franceză asupra spiritului
Istoria literaturii române în veacul al
Istoria românilor din Ardeal și Ungaria,
Istoria literaturii române. Vol.II. **De la**
Istoria literaturii române, vol.I, Buc., 1969
Școala Ardeleană. Mișcarea ideologică
Lingviști și filologi români, Ed. Științifică,
Istoria critică a literaturii române

- Marino, Adrian
„cultivării” limbii, în „Limba română”, anul XIII, 1964, nr. 5 și 6
Munteanu, Romul
..... 1974
Munteanu, Romul
Munteanu, Romul
Iluminism. Preromantism. Sturm und Drang. Neoumanismul german. Buc., 1971
Papadima, Ovidiu
Minerva, Buc., 1975
Papadima, Ovidiu
Începuturile liricii moderne (cântecul popular, cântecul de lume, Văcăreștii și Conachi), în „Revista de istorie și teorie literară”, 1971, nr. 1
Papuc, Gh.
despre unirea cu Biserica Romei, în „Îndrumătorul bisericesc”, 140, 1992, pp. 132-136
Piru, Al.
premodernă, Buc., 1970
Popovici, Dumitru
în epoca *“Luminilor”*, ed. îngr. și note de Ioana Em. Petrescu, Dacia, Cluj-Napoca, 1972
Pervain, Iosif
Napoca, 1971
Perpessicius
scriitor, în *Mențiuni de istorie literară și folclor (1948- 1956)*, Buc., 1957
Petrescu, Ioana Em.
1974
Popp, Gh.
Prodan, David
Buc., 1967
Protase, Maria
1973
Ruffini, Mario
Roma, 1941
Nicolaescu, Aurel
Științifică, Buc., 1971
Simion, Eugen
Buc., 1980
Xxx
romantismul românesc (1830-1870), Buc., 1976
Sorescu, G.
1991
Sorohan, Elvira
1984
Tomuș, Mircea
Buc., 1965
- Iluminiștii români și problemele**
Cultura europeană în epoca luminilor,
Iluminismul. Antologie. Vol.I-III, 1971
Literatura română în epoca luminilor.
Ipostaze ale iluminismului românesc.
Începuturile liricii moderne (cântecul
popular, cântecul de lume, Văcăreștii și Conachi), în „Revista de istorie și teorie literară”, 1971, nr. 1
Corifeii ai Școlii Ardelene și alți învățați
despre unirea cu Biserica Romei, în „Îndrumătorul bisericesc”, 140, 1992, pp. 132-136
Istoria literaturii române. Vol. II. **Epoca**
Studii literare. Vol.I . **Literatura română**
Studii de literatură română, Dacia, Cluj-
Iordache Goleescu – lexicolog, folclorist,
Ion Budai-Deleanu și eposul comic, Cluj,
Dinicu Goleescu, Buc., 1968
Supplex Libellus Valachorum. Ed nouă,
Petru Maior, un ctitor de conștiințe, Buc.,
La Scuola Latinista Romena (1780-1880),
Școala Ardeleană și limba română, Ed.
Dimineața poezilor, Cartea Românească,
Structuri tematice și retorico-stilistice în
Scriitori români, Scrisul Românesc, Craiova,
Introducere în opera lui Ion Budai-Deleanu,
Gheorghe Șincai. Viața și activitatea,

Curente literare (studii, monografii)

- Anghelescu, Mircea **Preromantismul românesc**, Buc., 1971
- Blaga, Lucian **Despre romantism**, în *Zări și etape*, E.P.L., Buc., 1968, p. 81 și urm.
- Béguin, Albert **Sufletul romantic și visul**, trad. și pref. de D. Țepeneag, Univers, Buc., 1970
- Călinescu, G. **Clasicism, romantism, baroc**, în *Principii de estetică*, 1968
- Călinescu, G. **Impresii asupra literaturii spaniole**, 1946. ed. a II-a 1965
- Călinescu, G. **Ulysse**, E.P.L., Buc., 1967 (include **Sensul clasicismului**, 1946)
- Călinescu, Matei **Clasicismul**, Buc., 1969
- Călinescu, Matei **Clasicismul european**, Ed. Enc. Română, Buc., 1971
- Călinescu, Matei **Eseuri despre literatura română modernă**, Buc., 1970 (clasic, romantic, baroc, manierist)
- Xxx **Clasicism, baroc, romantism**, Dacia, Cluj-Napoca, 1971
- Constantinescu, Viorica S. **Există un baroc literar românesc?**, în „convorbiri literare”, 1972, nr. 3
- Xxx **Clasicismul în literatura română** (bibliografie), Buc., 1969
- Cornea, Paul **Originile romantismului românesc**, Buc., 1972
- Craia, Sultana **Există un baroc literar românesc?**, în „România literară” 1972, nr. 17, p. 10
- Curticăpeanu, Doina **Orizonturile vieții ...**, Buc, 1975 (**Arhipelagul baroc**)
- Curtius, E.- R. **Literatura europeană și Evul Mediu latin**, Univers, Buc., 1970
- Dima, Al. **Principii de literatură comparată**, E.P.L., Buc., 1969
- D’ Ors, Eugenio **Trei ore în Muzeul Prado. Barocul**. Meridiane, Buc., 1971
- Girard, René **Minciună romantică și adevăr românesc**, trad...., Univers, Buc., 1972
- Hocke, G. R. **Manierismul în literatură**, Univers, Buc., 1977
- Honour, Hugh **Neoclasicismul**, Meridiane, Buc., 1976
- Huch, Ricarda **Romantismul german**, trad.... Univers, Buc., 1974
- Istrate, Ion **Barocul literar românesc**, Minerva, Buc., 1982
- Lovinescu, Eugen **Istoria literaturii române contemporane**, vol. III, Minerva, Buc., 1981, p. 324 și urm. (**Mutația valorilor estetice**)
- Marino, Adrian **Modern, modernism, modernitate**, E.P.L., Buc., 1969
- Marino, Adrian **Un baroc românesc?**, în “Cronica”, 1969, nr. 39, p. 9
- Minguet, J. Ph. **Estetica rococoului**, trad... , Buc., 1973
- Mazilu, Dan Horia **Barocul în literatura română în secolul al XVII-lea**, Minerva, Buc., 1976
- Mazilu, Dan Horia **Vocația europeană a literaturii române vechi**, Minerva, Buc., 1991
- Papu, Edgar **Barocul ca tip de existență**, Minerva, Buc., 1977
- Păcurariu, D. **Clasicismul românesc**, Minerva, Buc., 1971
- Philippide, Al. **Considerații confortabile**, Buc., 1970 (**Tradiție clasică și tradiție națională**)
- Philippide, Al. **Împrietenirea cu clasicii**, în *Studii de literatură universală*, Edit. Tineretului, Buc., 1966, pp. 19-24

- Philippide, Al. **Romantismul permanent**, în *Studii de literatură universală*, Edit. Tineretului, Buc., 1966, pp. 19-24
- Popovici, D. **Romantismul românesc (1829-1840)**, Ed. Tineretului, Buc., 1969
- Pulbere, Ion **Problema definirii romantismului și raporturile sale cu preromantismul**, în "Studia Universitatis Babeș-Bolyai", seria Philologia, fasc. 2, Cluj, 1962, pp. 81-94
- Xxx **Romantismul românesc și romantismul european**, Societatea de Științe Filologice, Buc., 1970
- Xxx **Structuri tematice și retorico-stilistice în romantismul românesc**, ...Buc., 1976
- Tieghem, Paul van **L'ère romantique**, 1948
- Tieghem, Paul van **Le préromantisme**, 1948
- Tieghem, Paul van **Literatura comparată**, trad. de Al. Dima, E. L. U., Buc., 1966
- Zamfir, Mihai **Din secolul romantic**, Cartea Românească, Buc., 1989

Dicționare

- Marino, Adrian **Dicționar de idei literare**, Eminescu, Buc., 1973
- Xxx **Dicționar de terminologie literară**, Ed. Științifică, Buc., 1970
- Academia Română **Dicționarul general al literaturii române**, Buc., Ed. Univers Enciclopedic

AUTORI

Ion Budai-Deleanu

- Balotă. N. **Universul baroc la I. Budai-Deleanu**, în „Luceafărul”, XIII, 1970, nr. 6
- Bratu, Savin **Locul Țiganiadei în istoria ideologiei noastre literare**, în „Limba și literatură”, XIII, 1967, p. 40 ;I urm.
- Budai-Deleanu, Ion **Prefață la Lexiconul românesc-nemțesc**, publicată de Elena Stîngaciu în „Limba română”, 1960, nr. 2
- Budai-Deleanu, Ion **Scrisori către Petru Maior**, îngr. de Corneliu Badea și Mihai Mitu, în „Manuscriptum”, anul III, 1972, nr. 1
- Bulgăr, Gh. **Inovatorul limbii**, în „Luceafărul”, anul XIV, 1970, nr. 6
- Cuciuc, C. **Forme de guvernământ și regim politic în „Țiganiada”**, în „Revista de filozofie”, an XIX, 1972, nr. 10
- Gheție, Ion **Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu**, Editura Academiei, Buc., 1966
- Gheție, Ion **Prima gramatică românească modernă**, în **Omagiu lui Iorgu Iordan**, Ed. Academiei, Buc., 1958

- Gheție, Ion **Ion Budai-Deleanu – teoretician al limbii literare**, în „Limba română”, 1958, nr. 2
- Iliescu, Ion **Orizonturile esteticii lui Ion Budai-Deleanu**, în „Tribuna” anul XIV, 1970, nr. 35
- Ilie, Aurora **Gh. Asachi și manuscrisele lui Ion Budai-Deleanu**, în **Studii și cercetări de bibliologie**, vol.II, 1957
- Manolescu, Nicolae **Moartea unor specii nobile**, în **Istoria critică a literaturii române**,... pp. 122-135; **Țiganiada**, ... p. 135 și urm.
- Mitu, Mihai **O licitație la Lwov**, în „Manuscriptum”, anul III, 1972, nr. 1
- Papadima, Ovidiu **Ipostaze ale iluminismului românesc**, Minerva, buc., 1975, pp. 163-189
- Păcurariu, D. **Clasicismul românesc** ... pp.82-38
- Pervain, Iosif **Studii de literatură română**, Dacia, Cluj-Napoca, pp. 129-192
- Petrescu, Ioana **Ion Budai-Deleanu și eposul comic**, Dacia, Cluj-Napoca, 1974
- Piru, Al. **Varia. Precizii și controverse**, vol.II, Eminescu, Buc., 1973, pp.65-68
- Seche, Luiza și M. Seche **Limba și stilul lui Ion Budai-Deleanu în „Țiganiada”**, în **Contribuții la istoria limbii literare în secolul al XIX-lea**, vol. III, Ed.Academiei, Buc., 1962, pp.7-75
- Seche, Mircea **Schiță de istorie a lexicografiei românești**, în „Limba română”, 1959, nr. 6
- Șerdeanu, L. **Numele de persoane în opera lui Ion Budai-Deleanu**, în „Limba română”, anul V, 1956, nr. 1
- Sorohan, Elvira **Introducere în opera lui Ion Budai-Deleanu**, Minerva, Buc., 1984
- Șeuleanu, I. **Ion Budai-Deleanu și folclorul**, în „Tribuna”, anul XIV, 1970, nr.35

Samuil Micu

- Bianu, Ioan **Viața și activitatea lui Maniu Samuil Micu alias Clain de Sad**, Tipografia Laboratorilor Români, Buc., 1876
- Cipariu, T. **Gramatiștii și ortografiștii români**, în **Arhivă pentru filologie și istorie**, Blaj, 1869, pp.29-30; 1870, pp. 34-37
- Perpessicius **Samuil Micu Klein**, în **Mențiuni de istoriografie literară și folclor**, E.P.L., Buc., 1957, pp. 502-524
- Pîclișanu, Zenovie **Un vechi proces literar (relația lui Ioan Bob cu S. Klein, P. Maior și Gh. Șincai)**, Buc., 1935
- Radu, Iacob **Doi luceferi rătăcitori. Gh.Șincai și Samuil Micu Clain**, Cultura Națională, buc., 1924
- Teodor, Pompiliu **Despre „Istoria românilor cu întrebări și răspunsuri” a lui Samuil Micu Clain**, în „Studii. Revista de istorie”, anul XIII, 1960, nr. 2, pp. 197-204

Teodor, Pompiliu *Izvoarele lucrărilor de filozofie traduse și prelucrate de Samuil Micu*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, tom XI, 1960, fasc. 2

Gheorghe Șincai

Hosu, Gh. *1796. Ancheta în contra lui Gh. Șincai acuzat de rebeliune*, în „Vatra”, anul VI, 1976, nr. 1-2
Istrate, G. *Gh. Șincai și limba națională*, în „Cronica”, anul I, 1966, nr. 39
Papiu Ilarian, Al. *Viața, opera și ideile lui Șincai*, Buc., 1869
Popa, Traian *Un capitol zbuciumat din viața lui Gh. Șincai*, Târgu-Mureș, 1924
Radu, Jacob *Doi luceferi rătăcitori. Gh. Șincai și Samuil Micu Clain*, Cultura Națională, Buc., 1924
Xxx *Dosarul unei înscenări judiciare: Gh. Șincai*. Publicat de C. Ciuchindel, în „Manuscriptum”, anul IX, 1978, nr. 4
Teodor, Pompiliu *Fragmentarium iluminist*, Dacia, Cluj-Napoca, pp. 101-178
Șăineanu, Lazăr *Istoria filologiei românești*, Buc., 1892
Tomuș, Mircea *Gheorghe Șincai*, E.P.L., Buc., 1965
Țepelea, Gabriel *Contribuția lui Gh. Șincai la dezvoltarea limbii literare*, în „Argeș”, anul I, 1966, nr. 5
Ursu, N.A. *Formarea terminologiei științifice românești*, Ed. Științifică, Buc., 1962, pp. 31-32, 79-92

Petru Maior

Albu, Nicolae *Introducere la Petru Maior, Scrisori și documente inedite*, E.P.L., Buc., 1968
Bodogae, Teodor *Petru Maior – apărător al legii strămoșești*, în „Îndrumătorul bisericesc”, anul 139, 1991, pp. 219-222
Fugariu, Florea *Petru Maior....* 1970
Maior, Petru *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, vol.I, ed. îngr. de Florea Fugariu, Albatros, Buc., 1970
Marino, A. *Iluminiștii români în problemele „cultivării” limbii*, în „Limba română”, anul XIII, 1964, nr. 5-6
Pervain, I. *Petru Maior în conștiința generației pașoptiste în Principate*, în „Vatra”, anul I, 1971, nr. 2
Pervain, I.și Maria Protase *Petru Maior și Lexiconul de la Buda*, în „Cercetări de lingvistică”, anul XV, 1970, nr. 1
Protase, Maria *Petru Maior – un ctitor de conștiințe*, Minerva, Buc., 1973
Ursu, N.A. *Formarea terminologiei științifice românești*, Ed. Științifică, Buc., 1962, pp. 44-48

Poeții Văcărești

- Anghelescu, Mircea
Buc., 1971
Anghelescu, Mircea
1988
Caratașu, Mihail
Șerban Cioculescu, Litera, Buc., 1975
Călinescu, G.
istorie și teorie literară”, anul IX, 1960, nr.4
Cornea, Paul și D. Păcurariu
moderne, E.D.P., Buc., 1962
Cornea, Paul
Minerva, Buc., 1972
Densușianu, Ovid
Eminescu, Buc., 1985
Negrici, E.
Papadima, Ov.
popular, cântecul de lume, Văcăreștii și Conachi), în „Revista de istorie și teorie literară”, anul XX, 1971, nr. 1
Papadima, Ov.
Minerva, Buc., 1975
Papadopol, Paul I.
poetică, Cugetarea, Buc., 1940
Păcurariu, D.
Pillat, Ion
românești, în Poeții Văcărești, C. Conachi, **Poezi**, îngr. de I. Pillat, Cartea Românească, [1942]
Piru, Al.
Xxx
cuvânt înainte de Florin Șindrilaru, Minerva, Buc., 1987
Scarlat, Mircea
Sorescu, George
Văcărescu, în „Ramuri”, anul XII, 1975, nr. 4
Simion, Eugen
începuturile poeziei române, Cartea Românească, Buc., 1980
- Preromantismul românesc**, Minerva,
Textul și realitatea, Eminescu, Buc.,
Documentele Văcăreștilor, cu o pref. de
Material documentar, în “Revista de
Curs de istorie a literaturii române
Originile romantismului românesc,
Literatura română modernă,
Figura spiritului creator,
Începuturile liricii moderne (cântecul
Ipostaze ale iluminismului românesc,
Poeții Văcărești. Viața și opera lor
Clasicismul românesc, Minerva, Buc., 1971
Văcăreștii și începuturile poeziei
Poeții Văcărești Ed. Tineretului, Buc., 1967
Poezia – izvor de frumusețe, antologie și
Istoria poeziei românești....
“Nescio quid” în poezia lui Alecu
Dimineața poezilor. Eseu despre

Vasile Cârlova

- Ibrăileanu, G.
Vasile Cârlova(Considerațiuni istorico-literare), în **Scriitori români și străini**, vol.I, Buc., 1968

Simion, Eugen *Dimineața poezilor. Eseu despre începuturile poeziei române*, Cartea Românească, Buc., 1980
 Sorescu, G. *Vasile Cârlova*, în *Scriitori români*, Scrisul Românesc, Craiova, 1991, pp. 100-105
 Sorescu, G. *Vasile Cârlova*, în *Structuri erotice în poezia română*, Cartea Românească, Buc., 1982
 Streinu, Vladimir *Autori monodiști*, în *Pagini de critică*, vol.II, E.P.L., Buc., 1968

Costache Conachi

Rotaru, I. *O istorie a literaturii române*, vol.I, ...pp. 92-95
 Sorescu, Roxana *Metamorfoze ale liricii erotice*, în *Structuri tematice și retorico-stilistice în romantismul românesc (1830-1870)*, îngr. și introd. de Paul Cornea; Ed. Academiei, Buc., 1976, pp. 99-102